

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

**İSLÂM TARİHİ AÇISINDAN
BİLÂL B. REBÂH EL-HABEŞÎ'NİN
HAYATI VE ŞAHSİYETİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. M. Ali KAPAR

Hazırlayan
Bünyamin YÜKSEL

KONYA - 2007

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	II
AÇIKLAMALAR	III
ÖNSÖZ	IV
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	1
II. BİLÂL B. REBÂH EL-HABEŞÎ’NİN MÜSLÜMAN OLMADAN ÖNCEKİ HAYATI	2
1. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî’nin Doğumu ve Nesebi	2
2. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî’nin Yetiştirilmesi ve Gençliği	5

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE BİLÂL B. REBÂH EL-HABEŞÎ

1. Bilâl b. Rebâh el- Habeşî’nin Müslüman Olması	6
2. İslâmiyet’in İlk Yıllarında Bilâl b. Rebâh el- Habeşî ve Yapılan İşkenceler	10
3. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî’nin Medine’ye Hicreti	16
4. Bilâl b. Rebâh el- Habeşî’nin Katıldığı Savaşlar	19
6. İslâm’ın Köleliğe Bakışı	32

İKİNCİ BÖLÜM

RÂŞİD HALİFELER DÖNEMİNDE BİLÂL B. REBÂH EL-HABEŞÎ

1. Hz. Ebû Bekir Döneminde Bilâl b. Rebâh el-Habeşî.....	36
2. Hz. Ömer Döneminde Bilâl b. Rebâh el-Habeşî	39

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİLÂL B. REBÂH EL-HABEŞÎ’NİN ŞAHSİYETİ VE VEFATI

1. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî’nin Fiziki Özellikleri	44
2. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî’nin Müezzinliği	44
3. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî’nin Ahlâki Özellikleri	49
4. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî’nin Vefatı	54
SONUÇ	56

KISALTMALAR

b.	: İbn
bkz.	: bakınız
çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
D.İ.B.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
H.	: Hicrî
Hız.	: Hazreti
haz.	: Hazırlayan
İ.A.	: Millî Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
M.	: Miladi
R.A.	: Radiyallahu Anh
s.	: Sahife
sad.	: Sadeleştiren
S.A.V.	: Sallallahü Aleyhi ve Sellem
Terc.	: Tercüme
Thk.	: Tahkîk Eden
trz.	: Tarihsiz
v.	: Vefatı
vb.	: Ve benzeri

AÇIKLAMALAR

- 1- İstifade ettiğimiz kaynakların ilk geçtiği yerde dipnotta bibliyografik künyeleri verilmiş, daha sonraki yerlerde yazar ismi, kitabın tam veya kısa adı, cildi ve sayfası verilmiştir. (Örneğin; İbn Sa'd, et-Tabakât, II/75)
- 2- İbn İshâk' ın kitabının tam adı ilk geçtiği yerdeki dipnotta bibliyografik bilgisi verilmiş olup, daha sonraki yerlerde sadece yazarın ismi ve sayfa numarası verilmiştir. (Örneğin; İbn İshâk, s.210)
- 3- Dipnotta ve bibliyografyada geçen eserlerin baskı tarihleri miladi yıl olarak verilmiş olup, hicri tarihli olanların başına "H" konulmuştur.
- 4- Bibliyografyada ve dipnotlarda eserlerin adları ve ansiklopedi maddeleri italik olarak yazılmıştır.
- 5- Araştırmamızda Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2006 baskı tarihli *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli* esas alınmıştır. Ayetlere atıfta bulunurken önce sûre ismi, sonra sûre numarası ve âyet numarası verilmiştir.
- 6- Hadislere yapılan atıflarda; İbn Hanbel'in "*Müsned*" inde, Müslim'in "*Sahîh*" inde, İbn Mâce'nin "*Sünen*" inde "*el-Mu'cemu'l-Müfehres Li Elfâzi'l Hadîsi'n-Nebevi*" usulü esas alınmıştır. Buhârî'de ise "*Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*"(el-Câmiu's-Sahîh), Çev: Mehmed Sofuoğlu, İstanbul, 1987 baskısı kullanılmıştır.

ÖNSÖZ

Cahiliye devrindeki inanç sistemi ve toplum hayatı İslâmiyet'le birlikte değişmiş ve yepyeni bir toplum oluşmuştur. Cahiliye düzeninin ortadan kaldırılması, onun değişimi ve mükemmel bir toplumun oluşmasında en büyük pay hiç kuşkusuz Yüce Allah'ın son Peygamber'i ve sevgilisi Hz. Muhammed ve onun Allah'tan getirdiklerine inanıp, onun terbiyesiyle yetişen ve onu destekleyen arkadaşlarıdır. Onlar, Allah'ın en mükemmel ahlak sahibi olarak gönderdiği Hz. Peygamber'i örnek almışlar ve onu önder olarak kabul etmişlerdir.

Hız. Peygamber'i bizler Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerle birlikte; sahabenin hayatları, şahsiyetleri, yapmış oldukları faaliyetler ve anlatımları ile de tanıyoruz. Çünkü onlar bizzat Allah Rasûlü'nü örnek aldılar, onunla yaşadılar, onunla birlikte savaştılar, acı ve işkence çektiler. Her türlü zorluk ve sıkıntılara beraber katlandılar. İslâm toplumunun hicretten sonra Medine'de bir devlet haline gelmesi ve günümüzde dünyanın her tarafına yayılmasında en büyük rolü oynadılar.

Hız. Peygamber'in güzide sahabîlerinden biri de Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'dir. Yapmış olduğumuz bu biyografik tez çalışmasında, cariye bir anne ve köle bir babadan köle olarak dünyaya gelen, müslüman olduktan sonra Hız. Ebû Bekir tarafından satın alınıp, azad edilen, H.20/M.641 yılında Hız. Ömer'in halifeliği sırasında Şam'da vefat eden Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin hayatı ve faaliyetleri incelenmeye çalışıldı. Hız. Bilâl Müslüman olduğu andan itibaren vefatına kadar Hız. Peygamber'in yanından hiç ayrılmayan, mütevâzi bir hayata sahip olup Hız. Peygamber döneminde pek çok görevler ifa eden, Hız. Ebû Bekir ve Hız. Ömer dönemlerinde de adından bahsettiren bir sahabîdir.

Hız. Bilâl, İslâm'ın ilk devrinde siyahi bir köle iken Müslüman olmuş, bundan dolayı pek çok işkenceye uğramış, azad edildikten sonra Hız. Peygamber'in yanından ayrılmamış, tüm savaşlara Allah Rasûlü ile birlikte katılmıştır. En önemli özelliğinin de İslâm'ın ilk müezzini ve tüm müezzinlerin efendisi olması; ayrıca Habeş asıllı bir köle olması gibi sebeplerle bu önemli sahabenin çalışılmasının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle İslâm Tarihi Açısından Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin hayatı, faaliyetleri ve şahsiyeti akademik anlamda çalışılmaya karar verildi. Araştırmamızda Temel İslâm Tarihi kaynakları, tabakât ve hadis kitapları, ansiklopediler ve Kur'ân-ı

Kerîm'e başvurulmuştur. Ayrıca konu ile ilgili çağdaş araştırmalar, batıda ve İslâm dünyasında yapılmış bazı çalışmalar incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın kaynaklarıyla beraber Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin Müslüman oluncaya kadar ki hayatı incelenmeye çalışıldı. Hz. Bilâl'in cahiliyye dönemindeki yaşayışıyla ilgili bilgi yok denecek kadar az olmakla birlikte, ulaşabildiğimiz bilgiler ışığında doğumu, nesebi, gençliği ve köle olarak bulunduğu kabile içerisindeki durumu hakkında bilgi verildi.

Birinci bölümde Hz. Peygamber döneminde, İslâmiyet'in ilk yıllarında Müslüman olması, kölelik döneminde müşriklerin kendisine yapmış olduğu işkenceler ve bu dönemde yapmış olduğu faaliyetleri ile Allah Rasûlü'nün vefatına kadar olan sürede çeşitli savaflara katılması ele alındı. Ayrıca bu bölümde İslâm'ın köleliğe bakışı kısa olarak değerlendirildi. Bilâl b. Rebâh el- Habeşî'nin hayatının en aktif dönemi Hz. Peygamber dönemi olduğu için çalışmamızın önemli bir bölümü Hz. Peygamber'in yaşadığı dönemi içine almaktadır.

Raşid halifeler döneminde Bilâl b. Rebâh el- Habeşî başlığıyla sunulan ikinci bölümde Hz. Ebû Bekir'in halife seçildikten sonra Bilâl b. Rebâh el- Habeşî'nin Hz. Ebû Bekir'le olan ilişkileri ile Hz. Ömer dönemindeki hayatı ve faaliyetleri incelendi.

Bilâl b. Rebâh el- Habeşî'nin şahsiyeti ve vefatı başlığıyla verdiğimiz üçüncü bölümde ise Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin fiziki özelliği, müezzinliği, ahlaki özellikleri ve vefatı hakkında bilgi verildi. Bu bölümde ayrıca Hz. Bilâl'in Allah'a ve Rasûlü'ne bağlılığı, Hz. Peygamber'in onun hakkında söylemiş olduğu sözlerle karakteri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmamızda bize destek olan, konunun seçiminde ve hazırlanmasında değerli yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. M. Ali KAPAR Bey'e ve görüşleri ve tavsiyelerinden faydalandığım Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi Anabilim Dalındaki diğer hocalarıma teşekkürü borç bilirim.

Bünyamin YÜKSEL
Şubat 2007
KONYA

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Bilâl b. Rebâh el- Habeşî'nin hayatı, faaliyetleri ve şahsiyeti ile ilgili konuları araştırırken Temel İslâm Tarihi kaynaklarından, tabakât ve rical kitaplarından ve çağdaş yazarların kaleme aldığı eserlerden istifade edilmiştir. Bu kaynaklar taranırken konuyla ilgili bilgiler titizlikle araştırılmıştır. Araştırma esnasında bir konu ile ilgili farklı rivâyetler olmuşsa belirtilmiştir.

Bilâl b. Rebâh el- Habeşî'nin Müslüman olması, gördüğü işkenceler, Hz. Ebû Bekir tarafından azad edilmesi, hicreti, müezzinliği, katıldığı savaşlar ve yapmış olduğu faaliyetler hakkında ayrıntılı bilgiler siyer ve meğâzî kitaplarında yer almaktadır. Bununla ilgili olarak İbn İshâk'ın (151/768) "*es-Sîre*"si, İbn Hişâm'ın (213/822) "*es-Sîretü'n-Nebeviyye*"si, Vâkıdî'nin (207/522) "*Kitâbü'l-Meğâzî*"si, İbn Kesîr'in (774/1372) "*el-Bidâye ve'n-Nihâye*"si, İbnü'l-Esîr'in (630/1232) "*el-Kâmil fi't-Târih*"i gibi ilk dönem kaynaklar akla gelmektedir.

Bilâl b. Rebâh el- Habeşî'nin hayatını, şahsiyetini toplumdaki ilişkilerini öğrenmek için tabakât kitaplarına müracaat edilmiştir. Bunlar arasında İbn Sa'd'ın (230/844) "*et-Tabakâtü'l-Kübrâ*"sı, İbn Abdi'l-Berr'in (463/1071) "*el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*"ı, İbnü'l-Esîr'in (630/1232) "*Üsdü'l-Ğâbe*"si, Zehebî'nin (748/1374) "*Siyeru A'lami'n-Nübelâ*"sı, İbn Hacer'in (852/1448) "*el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe*"si ni söyleyebiliriz.

Araştırmamızla ilgili bilgiler için genel tarih kitaplarından da faydalanılmıştır. Örneğin; İbn Kesîr'e ait (774/1372) "*el-Bidâye ve'n-Nihâye*" ve Zehebî'nin (748/1374) "*Târihu'l-İslâm*"ı ile İbn Asâkir'in (571/1175) "*Tehzîbu Târih-i Dimaşk*" adlı eserleri çalışmamızda kullandığımız kaynaklardır.

Bu konuyu çalışırken başvurduğumuz kaynaklar arasında hadis kitapları olarak İbn Hanbel'in (241/855) "*el-Müsned*"i, Buhârî'nin (256/870) "*Sahîh*"i, Müslim'in (261/875) "*Sahîh*"i, ve İbn Mâce'nin (273/886) "*Sünen*"i başvuru hadis kaynakları olmuştur.

Çalışmamızda bazı yer ve kabile isimleri geçmektedir. Bu yer ve kabileleri daha iyi tanımak ve bunların nerelerde olduğunu bilmek ve hangi bölge içerisinde yer aldıkları hakkında bilgi sahibi olmak için Yâkût el-Hamevî'nin (626/1228) *"Mu'cemu'l-Büldân"* ve Ömer Rızâ Kehhâle'nin *"Mu'cemu Kabâili'l-Arab"* adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî hakkında ülkemizde Türkçe olarak yayınlanmış tespit edebildiğimiz kadarıyla iki çalışma mevcuttur. Bunlar; Şakir Kurtulmuş'un *"Bilâl-i Habeşî"* ve M.Necati Bursalı'nın *"Bilâl-i Habeşî"* adlı çalışmalarıdır. Ancak bu eserler akademik anlamda bir çalışma değildir. İslâm dünyasındaki çalışmalardan olup Mustafa Runyun tarafından *"Peygamberimizin Müezzini Hz. Bilâl-i Habeşî"* adıyla Türkçeye çevrilen A.Cûde es-Sahhar'ın *"Bilâl Müezzini'r-Rasûl"* adlı çalışması da bu konuda dikkate değer bir çalışmadır. Bu eserlerin dipnot özelliğinin olmaması dikkat çekmektedir. Konular daha çok hikaye tarzında anlatılmıştır. İslâm dünyasındaki çalışmalardan biri de Ahmed Halil Cum'a'nın *"Ricâlu'n-Mübeşşerûne bi'l-Cenne"* adlı eserindeki Bilâl b. Rebâh el-Habeşî ile ilgili yaklaşık kırk sayfalık bölüm ilmî anlamda ele alınmış bir çalışmadır. İngilizce olarak yayınlanmış Abbâs Mahmûd İbrahim'in *"Bilal the first Muadhadin of the Prophet Islam"* adlı eseri mevcuttur.

Sonuçta Bilâl b. Rebâh el-Habeşî hakkında Temel İslam Tarihi kaynaklara ve son dönemde ortaya çıkmış çalışmalardan mümkün olduğunca ulaşabildiğimiz kaynaklara başvurduk.

II. BİLÂL B. REBÂH EL-HABEŞÎ'NİN MÜSLÜMAN OLMADAN ÖNCEKİ HAYATI

1. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin Doğumu ve Nesebi

Kaynaklarımızda Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin hayatının ilk dönemlerine ait çok az bilgi vardır. Hz. Bilâl, Mekke'deki Cumahoğulları¹ kabilesi içinde veya

---

¹ Cumah: Ebû Kemâl kelimesinin değişime uğramış şeklidir. Zamanla kelime değişime uğrayarak önce Ebû Cemâl sonra da el-Cumah şekline dönüşmüştür. Ebû Kemâl kabilesi, Suriye'de manastırdan bozulmuş korunan, dağlık bir bölgede, ikamet ediyordu. Sonra bu kabile Mekke'ye yerleşmiştir. (Bkz. Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemu Kabâili'l-Arab*, Beyrut, 1985, I/201).

Arabistan'ın batı bölgesindeki Serât'ta² dünyaya gelmiştir.³ Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin annesi Habeşistanlı olup cariye olarak Arabistan'a getirilmiş, Hz. Bilâl de burada dünyaya gelmiştir.⁴

“Habeş” kelimesi Arapçada Etiyopyalı ve “Habeşe” kelimesi ise Etiyopya anlamında kullanılır.⁵ Habeşistan, Kızıl Denizin güney-batı kıyısı üzerinde görülen Sami topluluklarının yaşadığı bölgedir. Bu topluluklar, güney-batı Arabistan'dan zamanla buraya gelip yerleşmişlerdir. Daha sonraları kendilerine Habeşistanlılar denen bu topluluklar, büyük ticaret merkezinin önemli bir halkasını teşkil etmişlerdir. Bu topluluklar, Sebe'-Himyer devletinin başkanlığı altında eski baharat ticaretini ellerinde bulundurmakta idiler. Bu ticaret yolunun ana damarı Hicaz üzerinden geçiyordu. Hz. Peygamber'in doğumundan elli yıl kadar önce bunlar, Yemen'de bir devlet kurmuşlardı. Allah Rasûlü'nün doğduğu yıl, Kâbe'yi yıkmak amacıyla Mekke'ye gelmişlerdir. İslâmiyet'in ilk yıllarında yeni gelişmekte olan Mekke'deki İslâm toplumu, müşrik Kureyşliler tarafından iyice sıkıştırıldıklarında Hz. Peygamber'in teşviki ve izni ile Habeşistan'a hicret etmişlerdir.⁶

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin doğum tarihi hakkında kesin bilgi verilmemekle birlikte Mustafa Fayda Hz. Bilâl'in H.20/M.641 yılında 60 yaşlarında iken vefat ettiği noktasından hareketle hicretten 40 yıl kadar önce M. 581 yılında doğmuş olduğunu söylemektedir.⁷

---

² Serât: Mekke'nin güney-batısındaki Sakîfoğullarının bölgesi Taif'ten San'a'ya kadar uzanan dağlık bir bölgeye verilen isimdir. (Bkz.el-Hamevî, Yâkût b. Abdullah, (626/1228), *Mu'cemu'l-Büldân*, Beyrut, trz.,III/205).

³ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrut, 1991, II/59; İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, Beyrut, trz., VII/385; İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed el-Cezerî, *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Kahire, 1970, I/243; Fr. Buhl, “*Bilâl*”, İslâm Ansiklopedisi, MEB, İstanbul, 1964, II/610.

⁴ el-Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Ensâbü'l-Eşraf*, Mısır, 1959, I/184; et-Tâlibî, Ammâr, *Kitâbu Âsârı İbn Bâdis*, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâm, trz, II/105.

⁵ Hamîdullah, Muhammed, (1423/2002), *İslâm Peygamberi*, Çev: Salih Tuğ, Ankara, 2003, I/284.

⁶ K.Hitti, Philip, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, I-II, Çev: Salih Tuğ, İstanbul, 1995, I/158.

⁷ Fayda, Mustafa, “*Bilâl-i Habeşî*”, DİA, İstanbul, 1991, VI/152.

H. Bilâl'in babasının ismi Rebâh, annesinin ismi ise Hamâme'dir.⁸ Kaynaklarda künyesinin Ebû Abdillâh⁹, Ebû Abdilkerîm¹⁰, Ebû Amr¹¹ şeklinde olduğu belirtilmekle birlikte, daha çok Ebû Abdillâh künyesi kullanılmaktadır. Ancak baktığımız kaynaklarda evlendiğine dair bir bilgi olmakla birlikte, eşinin isminin ne olduğu ve bu isimlerle adlandırılan herhangi bir oğunun olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak A.Cûde es-Sahhar, H. Bilâl'in, kardeşine kız istemek için Yemen'e gittiğinde; kendisinin de Hind adlı bir kızını ailesinden istediğini, kızının ailesinin de ancak H. Peygamber'e sorduktan sonra cevap verebileceklerini ve daha sonra da kızının ailesinin Medine'ye gelip Allah Rasûl'nün H. Bilâl hakkında olumlu sözler söylemesinin akabinde Hind'i; H. Bilâl ile evlendirdiklerini ifade etmektedir.¹²

Annesi Hamâme, Müslüman olduğu için çeşitli işkencelere maruz kalan bir cariye idi. Serât veya Mekke'deki Cumahoğulları kabilesinden Ümeyye b. Halef'in cariyesi idi.¹³ H. Bilâl ile birlikte H. Ebû Bekir tarafından satın alınıp azad edilmiştir. Hamâme, İslâm'a bağlı, kalbi temiz bir Müslümandır.¹⁴ Said Havva H. Bilâl'in annesi Hamâme'nin Cumahoğullarından bir kola mensup olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla H. Bilâl bu kabile içinde doğmuştur.¹⁵

⁸ İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr, *Sîretü İbn İshâk*, Konya, 1991, s.170; İbn Abdî Rabbih, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed, *el-Ikdü'l-Ferîd*, Kahire, 1948, V/15; İbn Hacer, Şihâbüddîn Ebû'l Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el- Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Beyrut, H. 1327, I/182.

⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII/385; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I/184; İbn Abdî'l-Berr, Ebû Ömer Yûsûf b. Abdullah b. Muhammed, *el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, Kahire, trz, I/178; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I/243; ez-Zehbî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Beyrut, 1990, I/347; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, Beyrut, 1968, I/502; Abdü'l-Mevcûd Abdî'l-Hâfiz, "*Bilâl b. Rebâh*", Mecelletü'l-Ezher, Kahire, 1962, XXXIV/473.

¹⁰ İbn Abdî'l-Berr, *el-İstiâb*, I/178; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I/243; İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım, Ali b. Hasan b. Hibetullah, eş-Şâfîi, *Tehzîbu Târih-i Dimaşk*, Beyrut, 1987, III/304

¹¹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I/243.

¹² A.Cûde es-Sahhar, *Peygamberimizin Müezzini H. Bilâl-i Habeşî*, Çev: Mustafa Runyun, İstanbul, 1967, s.83- 84.

¹³ İbn Hişâm, *es-Sîra*, II/159; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII/385; İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir, *Vefayâtü'l-A'yân ve Enbâü' Ebnâi'z-Zamân*, Beyrut, trz. III/70; İbnü'l-İmâd, Şihâbüddîn Ebû'l-Felâh Abdî'l-Hayy b. Ahmed b. Muhammed el-Akarî ed-Dımaşkı, *Şezarâtü'z-Zehb fî Ahbâri Men Zehb*, Beyrut, 1986, I/171.

¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîra*, III/38; İbn Habîb, Ebû Câfer Muhammed, *el-Muhabber*, Beyrut, trz. s.73; Cevad, Ali, *el-Mufasssal fî Târihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, Bağdat, 1993, VII/453; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul, 1986, I/211;.

¹⁵ Said Havva, *el-Esâs fî's-Sünne*, Çev: Abdurrahim Ali Urar-Orhan Aktepe-M.Ahmet Varol, İstanbul, 1989, VI/125.

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin Hâlid adlı bir erkek kardeşi ve Gufre veya Gufeyre adında bir kız kardeşi vardır.¹⁶

Bilâl b. Rebâh el- Habeşî Zühre kabilesinden Arap bir kadınla evlenmiştir.¹⁷ Kaynaklarda Hz. Bilâl'in, çocuklarının olup olmadığı bilgisi yoktur. Ancak Ebû Abdillah künyesinin olması Hz. Bilâl'in evlenip çocuklarının olduğuna delalet etmektedir. Çünkü o zaman ki Arap toplumunda ilk çocuğunun adıyla künyelenmek bilinen bir durumdur. Nitekim O'nun, kardeşi ile birlikte Has'am kabilesinden¹⁸ veya Yemenli¹⁹ bir aileden kendilerini evlendirmelerini istemesi kaynaklarımızda yer almaktadır.

2. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin Yetiştirilmesi ve Gençliği

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin yetişmesi ve gençliği hakkında ulaşılabildiğimiz kaynaklarda yeterli bir bilgiye rastlayamadık.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Hz. Bilâl köle bir baba ve cariye bir annenin oğlu olarak dünyaya geldi. Annesi Cumahoğullarından bir ailenin cariyesi konumundaydı. Temiz kalpli, sağlam bir Müslümandı. Ümeyye b. Halef'in mülkiyetinde idi. Hz. Bilâl de bu kişinin kölesi durumundaydı.²⁰

Hz. Bilâl, Cumahoğullarından Ümeyye b. Halef'in kölesi olduğu için bu dönemde aktif bir görev yaptığını söyleyemeyiz. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî Müslüman olduktan sonra efendisi Ümeyye tarafından en kötü işkencelere uğratılmıştır. Hürriyetini ancak Hz. Ebû Bekir tarafından satın alınıp azad edildikten sonra kazanmıştır.

---

¹⁶ İbn Hacer, *Tehzib*, I/502.

¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/238.

¹⁸ İbn Abdi Rabbih, *el-Ikdü'l-Ferîd*, VII/98, IV/234- 235.

¹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/237.

²⁰ İbn Hişâm, *es-Sıra*, II/159- 160; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/233; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I/243; İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, Beyrut, 1966, VII/102; Ahmed Halil Cum'a, *Ricâlu Mübeşşerüne bi'l-Cenne*, Beyrut, 1992, s.284.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER DÖNEMİNDE BİLÂL B. REBÂH EL-HABEŞÎ

1. Bilâl b. Rebâh el- Habeşî'nin Müslüman Olması

Hiz. Peygamber'in nübüvvetinden önceki dönemde insanlık ve Mekke müşrikleri sapık ve cahiliye düzeni içerisinde yaşamakta idi. Mekke, Arap yarımadasında putperestliğin merkezi haline gelmişti. Tek Allah'a inanmanın dışında pek çok batıl inanç ve ibadet biçimlerini görmek mümkündü. İçki, kumar, zina, hırsızlık, adam öldürme ve kan davaları çok yaygındı. Ahlâki ve kültürel yozlaşma vardı. Bazı kabilelerde çocuklarını canlı canlı gömmek adetlerindendi.

Bunun yanında cahiliye Arapları aynı zamanda kendilerinin Hiz. İbrahim'in soyundan geldiklerini, onun getirmiş olduğu dinin en üstün ve Allah katında geçerli bir din olduğunu kabul ediyorlardı. Oysa Hiz. İbrahim'in getirdiği dinden çok uzak yaşıyorlardı. Çünkü Araplar zamanla kendi anlayışlarına göre değişiklikler yapmışlar, istedikleri gibi kural koymaktan çekinmemişlerdi.

Cahiliye Arapları içinde Hiz. İbrahim'in tevhîd dinini devam ettirip, ona gönülden bağlanmış insanlar da vardı. Bunlar tek ve bir Allah'a inanıyor ve yaşamlarını ona göre sürdürüyorlardı. Tek Allah'a inananların dışında, Mekkeliler putperest ve müşrik olmalarına rağmen Allah'ın birliğine ve tanrılar arasında onun en üstün olduğuna inanırlardı. Taptıkları bütün putları Allah ile aralarında aracı olarak görür, böyle inanırlardı.

Hiz. Peygamber, M.610 yılında Ramazan ayının 27.gecesi Allah tarafından tevhîd dinlerinin sonuncusu İslam dinini insanlara tebliğ etmekle görevlendirildi. Hiz. Peygamber bu ilahi vazifeyi ilk önce eşi Hiz. Hatice'ye anlatmış, o da kendisine destek olacağını belirtmiştir. Daha sonra bu konuyu çocukluk arkadaşı Hiz. Ebû Bekir'e açmış, o da tereddüt göstermeden İslâm'ı seçmiştir. Ayrıca, o sırada Hiz. Peygamberin evinde kalan amcasının oğlu Ali b. Ebî Tâlib ile hizmetçisi ve azadlı kölesi Zeyd b. Hârise de müslüman olmuşlardır.

Hiz. Bilâl'in köle olarak doğması ve bu şekilde bir hayat sürmesi, onun düşüncelerinin özgür olmasına bir engel teşkil etmiyordu. O bedenen bir köleydi ama düşünceleri, duyguları ve ruhu özgür bir insandı. Kimilerine göre kolayca parayla satılıp

alınabilen birisi idi ama ruhunu, inançlarını, duygu ve düşüncelerini satın almaları söz konusu değildi.

Ebû Cehîl, Ebû Leheb ve Kureyş'in diğer ileri gelenleri Dâr'ün-Nedve'de toplanmışlar, Ümeyye b. Halef'i bekliyorlardı. Burada toplanmalarının amacı gündün güne büyüyen İslâm dini hakkında konuşmak, müslüman olanlara karşı tedbir almaktı. Ümeyye de gelince ne gibi önlemlerin alınması konusunda konuşmaya başladılar. Bu sırada Ümeyye b. Halef'in yanına biri geldi ve: "Sana herhangi bir haber ulaşmadı mı?" dedi. Ümeyye b. Halef:

-“Ne oldu?” deyince; o kişi:

-“Senin kölen Bilâl, Muhammed'in dinine girdi. Zaman zaman, bazen geceleri, bazen de öğle sıcağında onun yanına gidiyor” dedi. Ümeyye b. Halef:

-“Gerçekten bu doğru mu?” deyince; o kişi:

-“Evet, çok defa ben onu böyle yaparken gördüm ve ayrıca bu köle bizim tanrılarımıza hakaret ediyor ” dedi. Bilâl b.Rebâh el- Habeşî, Ümeyye b. Halef'in kölesi idi. O'nun müslüman olduğunu duyan Ümeyye, öfke ve intikamla kalbi kazan gibi kaynamaya başladı. Canı çok sıkılmıştı. Nasıl olur da Bilâl kendisinden izinsiz bir şekilde atalarının dinini değiştirip müslüman olabilirdi. Ümeyye bulunduğu meclisten ayrılıp evine gitti, kalbi öfkeden parçalanacak gibiydi. Az sonra Hz. Bilâl geldiğinde, efendisinin öfkeden yüzünün kıpkırmızı olduğunu görmüş ve durumu anlamıştı. Artık Bilâl için gizlenecek bir şey yoktu. Ümeyye b. Halef:

-“Bilâl! Duyduklarım, senin hakkında bana gelen bilgiler doğru mu? Sen gecenin karanlığında ve gündüz öğle vakitlerinde Muhammed'in yanına mı gidiyorsun? Sen de onun dinine mi girdin? Bana cevap ver, Kureyş'in ve Arapların dinini bırakıp, Lât ve Uzza'yı inkâr mı ettin?” deyince; Hz. Bilâl:

-“Benim hakkımda birtakım bilgiler sana ulaşmış. Evet, ben müslüman oldum, Muhammed'in Allah'tan getirdiği şeyleri kabul ettim, ona inandım. Bundan böyle bütün insanlar benim mü'min olduğumu bilsinler” dedi.. Bunun üzerine Ümeyye b. Halef:

-“Bilâl! Nankörlük yapma. Sen böyle değildin, ne oldu sana böyle. Sen bana benim parmaklarımdan daha da itaatkâr idin. Ben sana en iyi yemekler yediriyor, en güzel ve pahalı elbiseler giydiriyorum. Bugün bana isyan ettin. Fakat bu işe bu kadar da şaşmamak lazım. Çünkü sen köle oğlu kölesin” deyince; Hz. Bilâl:

-“Evet, ben senin kölenim, esirinin, hizmetçinim. Ben bunları inkâr etmiyorum. Fakat sen benim aklımın, inancımın, imanımın efendisi değilsin. Ben gece karanlığında veya gündüz öğle sığağında Hz. Muhammed’in yanına giderim”²¹ dedi.

Hz. Bilâl’in müslüman olduğunu kendisinin de itiraf etmesi üzerine efendisi Ümeyye b. Halef, Ebû Cehîl’ in²² de kışkırtmalarıyla her gün öğle vaktinde Hz. Bilâl’i kızgın güneşin altında sırtüstü yatırır, büyük bir kaya parçasını göğsü üzerine koydurur, sonra da İslâmiyet’ten vazgeçerek putlara tapması için zorlardı. Fakat her türlü işkenceye tabi tutulmasına rağmen O, hiçbir zaman İslâm’dan taviz vermemiş ve her defasında “Rabbim Allah’tır, O birdir” diyerek işkencelere imanıyla göğüs germiştir.²³ Hz. Peygamber onun bu şekilde işkence görmesine çok üzülmüş ve Hz. Ebû Bekir’den, Bilâl’in müşriklerin elinden kurtarılmasını istemiştir. Hz. Ebû Bekir, karşılığında müslüman olmayan güçlü, zenci bir köleyi vererek Hz. Bilâl’i Ümeyye b. Halef’in elinden kurtardı ve onu azad etti. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, Mekke’de Müslüman olduğunu açık bir şekilde söyleyen ilk kişilerden biridir.²⁴

İslâm dini Mekke’de yayılmaya başlamıştı. Bu sırada Hz. Ebû Bekir müslüman olmuştu. O, kavmi tarafından sevilen, iyi geçimli, yumuşak bir kişiliğe sahipti. Kureyş’in soyunu bütün Kureyşlilerden daha iyi bilirdi. Ticaret yapardı. Ahlâklıydı ve iyiliği severdi. Halk kendisine gelir, her durumda ondan istifade ederlerdi. Bilge bir kişiydi, ticareti bilir ve güzel sohbet ederdi.²⁵ Onun çabaları ile güvendiği ve dost olarak gördüğü Osman b. Affân, Talha b. Ubeydullah, Sa’d b. Ebî Vakkâs gibi hür kişiler İslâm’a girmişti. İnsanlar bu yeni dini; Muhammed b. Abdullah’ın getirmiş olduğu İslâm dinini konuşuyorlardı. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî de Hz. Peygamber ve

²¹ Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim-Muhammed Ahmed Câr el-Mevlâ, *Kıyasu'l-Kur'ân*, Kahire, 1984, s.306- 307.

²² Ebû'l-Hakem Amr b. Hişâm b. Muğîre el- Kureşî el-Mahzûmî. M.570 yılında Mekke’de doğmuştur. Ebû'l-Hakem olan künyesi İslâmiyet’e düşmanlığı ve Müslümanlara yaptığı işkenceler sebebiyle Hz. Peygamber tarafından Ebû Cehîl olarak değiştirilmiştir. 624 yılında vuku bulan Bedir savaşında Müslümanlar tarafından öldürülmüştür. (Bkz. Kapar, Mehmet Ali, “*Ebû Cehil*”, DİA, İstanbul, 1994, X/117- 118).

²³ İbn Hişâm, *es-Sıra*, III/180; et-Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Cerîr, *Târihu't-Taberî*, Kahire, 1969, II/452- 453; İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh, *Zâdü'l-Meâd*, Çev: Şükrü Özen -H. Ahmed Özdemir- Mustafa Erkekli, İstanbul, 1990, III/41- 42; Hasan, İbrahim Hasan, *Târihu'l-İslâm*, Kahire, 1964, I/83; .

²⁴ İbn Hişâm, *es-Sıra*, III/180; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, III/232; el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşraf*, I/184- 185; VI/128; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, I/243.

²⁵ Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, Çev: Ahmet Meylânî, İstanbul, 1980, I/172.

getirdiği yeni din hakkında konuşulanları duyuyor ve İslâm'a karşı kalbi ısınıyordu. İslâm nuru kalbini kaplamıştı.

Hz. Ebû Bekir'in daveti köleleri de kapsamakta idi. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, Ümeyye b. Halef'in mallarının başında Şam'a ticaret için gittiğinde Hz. Ebû Bekir de kervanda idi ve bu yolculukta dostlukları ilerledi. Şam'dan döndüğünde Hz. Ebû Bekir'in teklifi ile müslüman oldu ve Allah Rasûlü'ne bey'at etti. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, müslüman olan ilk köledir. Böylece o ilklerden olma şerefine ulaşmıştır. Ammâr b. Yâsir:

-“Ben Allah Rasûlü'nün, yanındakilerle beş kişi olduğunu gördüm. Bunlardan biri köle; Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, Hz. Ebû Bekir ve ayrıca iki kişi.”²⁶ Ammâr b. Yâsir bu iki kişinin kim olduğunu söylememiştir. Ancak bu iki kişiden birinin Amr b. Anbese olduğunu kendisinin rivâyetinden anlıyoruz.

Nitekim; Hz. Peygamber, bir gün Ukâz panayırına doğru giderken sahâbeden Amr b. Anbese ile karşılaşmıştır. Yolda Amr, Hz. Peygamber'e: “Ey Allah'ın Rasûlü! Sana ilk tabi olanlar kimlerdir?” diye bir soru sormuş, Hz. Peygamber de:

-“Bana iki kişi tabi oldu; biri hür, biri köle. Ebû Bekir ve Bilâl b. Rebâh el-Habeşî” diye cevap vermiştir. Amr:

-“Ben de Müslüman oldum Ya Rasûlallah!” dediğinde; Hz. Peygamber:

-“Seninle dört olduk” demiştir.²⁷

Müslüman olduğunu açıkça söyleyen ilk yedi kişi: “Hz. Muhammed (S.A.V.), Hz. Ebû Bekir, Habbâb b. Eret, Süheyb er-Rûmî, Ammâr b. Yâsir, Ammâr'ın annesi Sümeyye ve Bilâl b. Rebâh el-Habeşî.”²⁸ Hz. Bilâl, Habeş asıllı ilk Müslümandır.²⁹

İslâm dini ve Allah Rasûlü'nün şahsiyeti, ahlâkı Hz. Bilâl'i çok etkilemiş, O'nda büyük tesirler meydana getirmiştir. O, hakir görülen kölelik duygusundan kurtulup ideal sahibi biri olmuş ve bu uğurda çeşitli işkencelerden yılmayan bir insan haline gelmiştir.

²⁶ Ahmed Halil Cum'a, *Ricâlu'n Mübeşşerûne bi'l-Cenne*, s.284.

²⁷ İbn Hanbel, IV/111; et-Taberî, *Târihu't-Taberî*, II/315.

²⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/233; II/105; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I/347; ez-Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm Kâmûs-u Terâcim*, Beyrut, 1989, II/73.

²⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/232; İbn Asâkir, *Târihu Dımaşk*, III/308-309; Hasan İbrahim Hasan, *Târihu'l-İslâm*, I/169.

Hz. Bilâl, Allah Rasûlü ile görüştü, O'na bey'at etti. İslâm'ı kabul ettiğini bildirdi. Bu yeni dini kabul etmenin sevinci ve mutluluğuyla evine döndü ama kendisini nelerin beklediğini, bu din uğruna çekeceği işkenceleri ve sıkıntıları hiç aklına getirmede. Bundan sonra, bazen öğle vaktinde, genelde geceleri kimsenin haberi olmadan Hz. Peygamber ile görüşmeye, bu yeni dinin buyruklarını öğrenmeye çalıştı.

2. İslâmiyet'in İlk Yıllarında Bilâl b. Rebâh el- Habeşî ve Yapılan İşkenceler

Cahiliye döneminde esirler, köleler ve cariyeler mal ve eşya gibi alınıp satılır, miras yoluyla bir kimseden ötekine geçer veya hediye edilir yahut da gelin mehri olarak verilirdi. Köleler san'at, ticaret ve çiftçilikte kullanılırlardı. Köle ve cariyelerin işledikleri suçların cezaları, hürlerin cezalarının yarısı idi. Cariyelerden doğan çocuklar da köle ve cariyeye sayılırdı; ancak, bu çocuklar arasında zeki ve üstün kabiliyetli olanlarını, babaları, isterlerse kendi neseplerine katıp evlat ilan edebilirlerdi.³⁰

Cahiliye döneminde köle ve cariyelere son derece merhametsizce muamele edilir, onlar hayvanlardan daha aşağı tutulurdu. Bir köle veya cariyeye, sahibi, kayıtsız şartsız, istediği gibi muamele edebilir, isterse onu ölünceye kadar döver, elini, kulağını, burnunu keser, gözünü çıkarır, hatta öldürürdü; bundan dolayı da hiçbir zaman sorumlu olmazdı. Nitekim İslamiyet'in ortaya çıkışı sırasında bunlar arasından müslüman olanlara yapılan işkenceler had safhaya ulaşmıştır.

Mekke'de Hz. Peygamber, Allah'ın elçisi olduğunu söylüyor, insanları İslâm'a davet ediyor ve yavaş yavaş müslüman olanların sayısı artıyordu. Değişik kesimlerden insanlar İslâm'a giriyor, müşrikler ise buna çok tepki gösteriyorlardı. Daha önce gönderilen peygamberlere kavimleri nasıl tepki göstermişlerse, şimdi de Mekke müşrikleri İslâm'ın karşısında yer alıyorlardı.

Mekke'nin önderleri Hz. Peygamber'in söylediklerini önceleri fazla önemsemediler. Fakat Allah Rasûlü'ne iman edenlerin sayısı artmaya başlayınca bunun basit bir hareket olmadığını gördüler. İslâm'a girenler arasında zengin kimselerin ve kölelerin de olması karşısında müşrikler, tedbir almaya karar verdiler. Müslümanlara işkence edilecek, kölelerden inanan olursa bunlar da en ağır işkencelere tabi tutulacaklardı.

³⁰ Çığatay, Neşet, *İslam Öncesi Arap Tarihi ve Cahiliye*, Çağı, Ankara, 1982, s.132.

İslâm dini Mekke’de yayılmaya başlayınca putperest müşrikler, Müslümanlara çeşitli işkenceler yapmaya başladılar. Müslümanları dinlerinden döndürmeye kararlıydılar. Kalpleri kin ve nefretle dolmuştu. Dinlerinden dönüp Lât, Uzzâ ve Hubel putlarına tapmaları için onları hakir görüyorlar, her türlü güç ve kuvveti kullanıyorlar, yerlere yatırarak üzerlerine büyük kaya parçaları koymak suretiyle türlü işkenceler yapıyorlardı. Fakat onları dinlerinden geri çevirmek mümkün olmuyordu. Daha da ileri giderek zayıf ve kimsesiz müslümanlardan bazılarını öldürmüşlerdir.³¹

Kureyş’in ileri gelenleri Hz. Peygamber’e işkence, eziyet etseler de, amcası Ebû Tâlib yasakladığı için daha fazla ileri gidemezlerdi. Hz. Peygamber, Ebû Tâlib’in himayesinde olduğu için Kureyş’in taarruzlarından korunuyordu. Ancak arkadaşları kabilelerinin işkencelerinden kurtulamıyorlardı. Himayesiz müslümanlara her türlü işkenceyi yapıyorlardı.³²

Müslüman olan kölelerin durumu ise çok daha kötüydü. Devamlı dövüldüler, kızgın kumlara yatırılarak üzerlerine büyük taşlar konuldu, demirler kızdırılarak vücutları dağlandı, boyunlarına ip geçirilerek Mekke sokaklarında dolaştırıldılar.

Köleler, tarih boyunca toplumların en zayıf, korumasız, efendilerinin istekleri doğrultusunda davranan ve hakir görülen insanları olmuştur. Herhangi bir talepte bulunma, görüş belirtme özgürlükleri yoktur. Ne kendi diledikleri hayatı yaşayabiliyor ne de efendilerinin yaşadığı hayatı yaşayabiliyorlardı. Köle olarak doğmuşlardı ve köle olarak öleceklerdi. Mekke’de lüks hayat süren müşrikler için bir eğlence aracıydılar. Dans etmek, şiir söylemek gibi görevleri vardı. Efendilerinin şerefini her zaman korumak da görevleriydi. Hata yapma gibi bir lükse sahip değillerdi. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, kölelik anlayışının böylesine yanlış bir düşünceyle kökleştiği bir toplumda kölelikle yaşamını sürdürmekte olan bir ailenin oğlu olarak dünyaya gelmiştir.

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, müslüman olduğu için müşriklerden en çok baskı ve eziyete maruz kalanlardan biriydi. İslam’dan dönmesi için ona çok işkence ettiler. Fakat O, imanından asla taviz vermedi. Hz. Bilâl, müslüman olmuş ve Allah Rasûlü’ne bey’at etmişti. Putlardan özellikle de Hubel putundan nefret ediyordu. Ona eziyet edenlerin başında müşriklerden Ümeyye b. Halef geliyordu. Ümeyye, Hz. Bilâl’in efendisi idi. Ümeyye, Hz. Bilâl’in müslüman olduğunu öğrenince çok kızmış, bunun doğru olup

³¹ Ahmed Halil Cum’a, *Ricâlu Mübeşşerûne bi’l-Cenne*, s.285.

³² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, III/232; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü’l-Meâd*, III/41- 42.

olmadığını Bilâl'e sorunca; Hz. Bilâl: "Evet, Allah'tan başka ilah yoktur ve Muhammed Allah'ın elçisidir" diyerek tereddütsüz ve korkusuz bir şekilde cevap vermiştir. Ümeyye b. Halef, öfkesini tutamıyordu ama belki Bilâl yeniden eski dinine döner düşüncesiyle bir süre bekledi. Ancak Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, duruşunu bozmamış ve İslâm'a sımsıkı bağlanmıştı. Artık Bilâl'in azap yolculuğu başlıyordu.³³

Ümeyye b. Halef gündüz öğle sıcağı bastırınca Bilâl b. Rebâh el- Habeşî'yi dışarı çıkarır, sıcak kumlar üzerine sırtüstü yatırır, sonra göğsüne büyük taşlar konulmasını emreder, daha sonra da: "Ölünceye ya da Muhammed'i inkar edinceye kadar bu hal üzere kalacaktır" derdi. Hz. Bilâl ise bu işkenceler altında "Ehad, Ehad, Allah bir, Allah bir" demeye devam ederdi. Boynuna ip bağlarlar, sonra da çocuklara verirler, onlar da Hz. Bilâl'i Mekke sokaklarında gezdirirler, alay ederler ama O, "Ehad, Ehad" demekten vazgeçmezdi.³⁴

Hz. Bilâl'e sadece Ümeyye b. Halef işkence yapmıyordu. Ebû Cehîl ve Mekke'nin ileri gelen müşrikleri de bu işkenceye katılıyordu. İnsan gücünün üzerinde bir işkenceye tabi tutuyorlardı. Müşrikler işkenceyi artırdıkça, Hz. Bilâl, "Ehad, Ehad, Allah bir, Allah bir" diye yüzlerine haykırıyordu. Müşrikler bizim söylediklerimizi söyle dediklerinde "dilim onları söylemeyi beceremiyorum"³⁵ diyordu. Hz. Bilâl, kendisine en ağır işkenceleri yapan Ümeyye b. Halef'in Bedir savaşında öldürülmesinde büyük rol oynamıştır.

Hz. Bilâl, dayanılmaz çöl sıcağında, kumlar üzerinde kaldığı müddetçe vücudu yanıyor, hareket edemeyecek kadar halsiz kalıyordu. Müşrikler, Hz. Bilâl'in bu işkenceler karşısında putlara tapacağına inanıyorlar ama O, hep "Allah bir, Allah bir" diyordu. Bu durum karşısında müşrikler hayrete düşüyorlardı. Bu, nasıl bir iman, nasıl bir inançtı? Nasıl bir dindi bu? Böyle bir sabır karşısında etkilenmemek mümkün müydü? Allah Rasûlü'ne iman eden bir köle, bu işkencelere ne diye katlanıyordu? Vazgeçip putlarına neden tapmıyordu? Hz. Bilâl'e bu şekilde bir samimiyet, kararlılık ve dayanma gücü veren Allah'tı. Fakat müşrikler bunu anlayamadılar, göremediler.

³³ Ahmed Halil Cum'a, *Ricâlu Mübeşşerüne bi'l-Cenne*, s.285.

³⁴ İbn Hişâm, *es-Sıra*, III/180; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/233; et-Taberî, *Târîhu't-Taberî*, II/452; Shibli Nu'mânî, *Sirat-Un-Nabî(The Life Of The Prophet)*, Rendered into English by: M.Tayyib Bakhsh Budayûni, Lahor&Pakistan, trz., I/203; el-Himsî, "*Bilâl el-Habeşî*", el-Mevsûatü'l-Arabiyye, Dımaşk, 2002, V/258; Mahmûd en-Nevâvî, "*Sâbiku'l-Habeşe*", Mecelletü'l-Ezher, Kahire, 1956, XXVIII/174-175.

³⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/232; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I/243.

Allah Rasûlü'nün sesine kulak vermemekle kalmayıp O'na ve ashâbına her türlü işkenceyi uyguladılar. Müslümanları yurtlarından çıkardılar.

Bir gün yine müşrikler kendisine işkence yaparken yanına Varaka b. Nevfel³⁶ geldi. Hz. Bilâl, bu işkenceler altında “Ehad, Ehad” demekteydi. Müşrikler, Allah lafzının söylenmesine çok kızdıkları için Hz. Bilâl, devamlı bu kelimeyi söylüyordu. İşkenceler altındaki Hz. Bilâl'i gören Varaka b. Nevfel:

-“Evet ya Bilâl! Allah'a yemin olsun o birdir, birdir ey Bilâl!” dedi. Sonra Ümeyye b. Halef'e döndü ve şöyle söyledi:

-“Allah'a yemin olsun ki siz bunu öldürürseniz ben de onun mezarını ibadet yeri ve Allah'tan merhamet dilenen bir yer yaparım” dedi.³⁷

Hz. Bilâl'e yapılan işkenceler her gün devam etti. O ise hiç sarsılmadan tüm işkencelere sabretti. Ümeyye b. Halef, istediği sonucu elde edemedi. Ebû Cehîl de kendisine yardımcı oluyordu. Bir gün Ümeyye ve Ebû Cehîl, Hz. Bilâl'e yine şiddetle işkence etmeye başlamış ve üstüne taşlar koymuşlardı. Bu sırada Hz. Ebû Bekir yanlarına çıkageldi. Durumu gören Hz. Ebû Bekir:

-“Ey Ümeyye! Allah'tan kork. Bu köleye işkence etmekten çıkarın ne?” dedi.

Ümeyye b. Halef :

-“Bu benim kölemdir, ne istersem yaparım” dedi.

Hz. Ebû Bekir:

-“Ey Ümeyye, bir köle Allah'ı ve Peygamberi'ni tasdik ettiği için ona işkence etmek insafsızlık değil mi?” dedi.

Ümeyye b. Halef de:

-“O'nun ahlâkını bozan sensin. Onu bizden uzaklaştıran senden başkası değildir. Onun bu şekilde azaba uğramasına sen sebep oldun, putperestlikten vazgeçirdin, eğer merhamet ediyorsan onu kurtar bakalım” dedi.

---

³⁶ Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abdi'l-Uzza b. Kusayy el-Kuraşî el-Esedî. Hz. Peygamber'in eşi Hatice binti Huveylid b. Esed'in amcasının oğludur. Putperestliği bırakıp Hristiyan dinine girmiştir. Tevrat ve İncil'i okumuş ve incelemiştir. İbranice bildiği için İncil'i Arapçaya çevirmiştir. Aynı zamanda şairdi. Hayatının sonlarına doğru kör olmuş ve 616 yılında vefat etmiştir. (Bkz. Çağatay, Neşet, “Varaka”, İslâm Ansiklopedisi, MEB, İstanbul, 1964, XIII/206-208).

³⁷ İbn Hişâm, *es-Sîra*, II/160; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-Meâd*, III/42; Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, I/358.

Hız. Ebû Bekir:

-“Evet, kurtaracağım. Bende Bilâl’den daha dayanıklı ve kuvvetli siyah, senin dinine bağlı bir köle var, buna karşılık sana onu vereyim” diye teklifte bulundu. Ümeyye biraz da para vermesi karşılığında onu verebileceğini söyleyince; Hız. Ebû Bekir hemen elinde bulunan, Allah’a inanmayan kölesi ile bir miktar para vererek Hız. Bilâl’i satın aldı. Bunun üzerine Ümeyye güldü. Hız. Ebû Bekir:

-“Neden güldün?” deyince; Ümeyye b. Halef:

-“Zarar ettin. Vallahi ben bu köleyi bir dirhem altına satardım” dedi. Bunun üzerine Hız. Ebû Bekir de:

-“Ben ne kadar kârlıyım. Vallahi bütün malımı isteseydin bu köle için verirdim” dedi. Sonra sırtından paltosunu çıkararak Hız. Bilâl’e giydirdi. Üstündeki, başındaki toz ve toprağı temizledi. Sonra da elinden tutup:

-“Ey Kureyşliler, şahid olun, bunu Allah rızası için azad ettim” dedi.³⁸

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, artık özgürlüğüne kavuşmuştu. Bundan sonra onun için farklı bir hayat tarzı başlayacaktır. Allah Rasûlü’nün yanından hiç ayrılmayacaktır. Yeni görevler üstlenecektir. Hız. Peygamber yaşadığı sürece onun müezzini ve hazinedarlığını yapacaktır.

Allah Rasûlü, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî’nin kölelikten kurtulup hürriyete kavuşmasına çok sevindi. Bundan sonra hizada ve seferde Hız. Peygamber’in müezzini olacaktır. İslâm’da ilk ezanı o okuyacaktır.³⁹

Hız. Ömer, müslüman olduktan sonra bu olaya atfen şöyle demiştir:

-“Ebû Bekir, seyyidimizdir. Seyyidimiz (Bilâl b. Rebâh el-Habeşî’yi kastederek) seyyidimizi de azad etmiştir.”⁴⁰

Ammâr b. Yâsir, Hız. Bilâl ile arkadaşlarından, onların çektiği işkencelerden ve Hız. Ebû Bekir’in Bilâl b. Rebâh el-Habeşî’yi azad etmesinden söz ederken;

“Ebû Bekir’in adı Atık idi” dedikten sonra, şu beyitlerini söylemiştir:

-“Bilâl b. Rebâh el-Habeşî ile arkadaşlarına yaptığı o büyük yardımdan dolayı,

³⁸ İbn Hişâm, *es-Sîra*, II/159-160; el-Belazürî; *Ensâbü’l-Eşraf*, I/185; İbn Habîb, *el-Muhabber*, s.288; et-Taberî, *Târîhu’t-Taberî*, II/452; İbni Hallikân, *Vefayâtü’l-A’yân*, III/70; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü’l-Meâd*, III/42; Kandehlevî, *Hayâtü’s-Sahâbe*, I/356, 359.

³⁹ Ahmed Halil Cum’a, *Ricâlun Mübeşşerüne bi’l-Cenne*, s.289.

⁴⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, III/233; ez-Zehabî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, I/348; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/102.

Yüce Allah, Atfık'a büyük ödüller versin,
Ebû Cehîl ile Muğîre oğlu Fâkih'e de gazab etsin.
O akşam ki, bu iki herif Bilâl'e,
Hiçbir akıl ve vicdan sahibinin
Razı olmadığı bir şekilde işkence ederlerdi.
Bilâl'in suçu da, şu varlığın Rabbini tevhid etmekten,
'Rabbim Allah'tır, beni öldürüyorlarsa öldürsünler.
Ben ölüm korkusuyla hiçbir zaman Allah'a ortak koşmam.
Ey İbrâhim, Yûnus, Mûsa ve İsâ'nın Rabbi!
Beni bu zalimlerin elinden kurtar.
Beni, Gâlib oğullarının,
İnsaf ve merhametten yoksun bu adamların
Merhametine bırakma' diye yalvarmaktan
Başka bir şey değildi."⁴¹

Hiz. Bilâl'in İslâm'ın ilk zuhur ettiği sıralarda Allah'ın Rasûlü ile çok tatlı günleri geçmiş, bazen günlerce aç kaldıkları bile olmuştu. Bilâl b. Rebâh el Habeşî, Allah Rasûlü'nün terbiyesi altında yetişmiştir. Hiz. Peygamber, bir gün onun yanına girdiğinde, bir hurma yığını gördü ve:

-“Bu nedir ya Bilâl?” diye sordu. O da:

-“Senin ve misafirlerin için hazırladım” dedi. Bunun üzerine Hiz. Peygamber:

-“Senin için Cehennem ateşinde bir duman olmasından korkmadın mı? Ya Bilâl, infak et. Arşın sahibinin senin rızkını azaltacağından korkma” buyurmuştur.

Bir defasında da Hiz. Peygamber Bilâl b. Rebâh el- Habeşî'ye:

-“Ya Bilâl, zengin olarak değil de, fakir olarak ölmeye çalış” buyurmuşlardır.⁴²

İnsanlık tarihine bakıldığında eski çağlardan beri insanın değişik dönemler geçirdiğini görüyoruz. Bu süreçte insanoğlu pek çok şeyle karşılaşmış, değişik muamelelere tabi tutulmuştur. Kimi zamanlarda hayvan gibi muamele görmüş, kimi zaman da insanlar toplu halde öldürülmüşlerdir. Allah insanlara kendilerini uyararak için peygamberler göndermiş ve böyle bir yaşam tarzını terk etmelerini bildirmiştir.

⁴¹ Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, I/359-360.

⁴² Baktır, Mustafa, *Suffa Ashâbi*, s. 126- 127.

Hz. Peygamber de böyle bir amaçla gönderilmişti. O, insanlığı her türlü kötülük ve sapıklıklardan uzaklaştırmak, renk, ırk, dil, din ve toprak ayırımından doğan kavgalara, zulümlere, adaletsizliğe ve sömürgeciliğe son vermeye, tek ve bir Allah'a ibadet etmeye çağıracaktır. Onun getirdiği din insanların sadece Allah'a kul olmalarını, onun dışında başka hiçbir şeye köle olmamalarını öğretecektir.

Hz. Bilâl, İslâm dini ile gelen böyle bir eşitliğin simgesi olmuştur. Onun zenci olması Allah katında tüm insanlarla eşit olması için herhangi bir engel oluşturmuyordu. Çünkü İslâm dini dil, renk ve ırk ayırımının karşısında olmuştur. İslâm'ın bu konudaki anlayışına en güzel örnek Bilâl b. Rebâh el- Habeşî'dir.

Bilâl b. Rebâh el- Habeşî, çetin bir sınav verdi ve bu sınavda başarılı oldu. İşkencelerle geçen günlerinde O, devamlı Allah'ı anmakla meşgul olmuştur. O, Allah'ın yardımı ile müşriklerin zulümlerine dayanabilen, eşsiz bir insandır. Hz. Bilâl, İslâmiyet'i seçtikten sonra karşılaştığı eziyetler, işkenceler ve bütün bunlara karşı, İslâm dini açısından böyle bir durumda ruhsat verilmesine rağmen Allah'ı bir, tek olarak kabul etmesi, Allah'a ve O'nun dinine sınımsız bağlanması tüm insanlığa eşsiz bir örnek teşkil etmektedir. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, İslâm'a gönülden bağlanmış gerçek mü'minlerin simgesi haline gelmiştir. Ümeyye b. Halef'in eğlence aracı, eziyet ve işkence edilen bir köle iken, İslâm'ı seçtikten sonra Hz. Peygamber'in en seçkin arkadaşlarından biri ve saygı duyulan gerçek bir efendi olarak görülecek ve hep öyle anılacaktır.

3. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin Medine'ye Hicreti

Mekke'de müşriklerin müslümanlara karşı işkenceleri artınca, Allah Rasûlü ashâbının Medine'ye hicret etmelerini istedi. Bundan sonra müslümanlar, ellerinde dünya malı olarak ne varsa hepsini arkalarında bırakarak gruplar halinde Medine'ye göç ettiler. Bir kaç gün içinde Mekke'yi terk etmişlerdi. Ebû Cehîl, bazı mü'minlerin evlerine uğradığında kapılarının kapalı olduğunu görmüş ve kimseyi bulamamıştı. Bu durum üzerine Abbâs b. Abdi'l-Muttalib'e:

-“Bu, senin kardeşinin oğlunun işi, toplumumuzu ayırdı, işimizi bozdu ve bizleri ikiye böldü” demiştir.

Böylece Müslümanlar bazen gruplar halinde, bazen teker teker; bazıları gizli, bazıları da açık bir şekilde hicret etmeye başladılar. Hz. Bilâl de hicret için hazırlık yapmıştı. Bir gün Ammâr b. Yâsir ve Sa'd b. Ebî Vakkâs ile karşılaştı. Birlikte hicret etmeye karar verdiler ve gecenin karanlığında Medine'ye doğru yola koyuldular. Hz. Bilâl, hicret edenlerin ilklerindedir. Berâ b. Âzib, Hz. Peygamberin ashâbı içinde Medine'ye ilk olarak Mus'âb b. Umeyr ile Abdullah İbn Ümmi Mektûm'un geldiklerini ve gelir gelmez kendilerine Kur'ân-ı Kerîm'i öğrettiklerini; bunlardan sonra Ammâr b. Yâsir ve Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin hicret ettiklerini; daha sonra da Ömer b. Hattâb'ın yirmi kişi ile birlikte hicret ettiklerini ve en son Hz. Peygamber'in geldiğini, O'nun gelmesinden Medine halkının duydukları sevinci, o güne kadar hiçbir şeyden duyduklarını görmediğini rivayet ediyor.⁴³ Bilâl b. Rebâh el- Habeşî, Mus'âb b. Umeyr, Abdullah İbn Ümmi Mektûm ve Ammâr b. Yâsir gibi Medine'ye ilk hicret eden sahâbe arasında bulunmaktadır.⁴⁴

Hz. Peygamber, Medine'ye geldiğinde çözülmesi gereken en öncelikli mesele, Muhâcirlerin ekonomik durumları idi. Bunu Allah Rasûlü, Muhâcir-Ensâr kardeşliğini tesis ederek çözdü. Buna göre Medinelilerden herkes Mekke'den hicret eden bir müslüman'ı kardeş olarak kabul edecek, evinde barındıracak ve her konuda yardımcı olacaktı.

Hz. Bilâl, Medine'ye geldiğinde Sa'd b. Hayseme'nin evine misafir oldu.⁴⁵ Daha sonra Hz. Peygamber, Medine'de Ensâr ile Muhâcir arasında kardeşlik tesis ettiğinde, Onunla Ebû Ruveyhâ Abdullah b. Abdirrahman el-Has'amî'yi, bir rivayete göre de Ubeyde b. Hâris'i,⁴⁶ kardeş ilan etti.⁴⁷ Bu konuda farklı rivayetlerin olmasını; Hz. Bilâl'in, Ubeyde b. Hâris ile Mekke'de⁴⁸, Ebû Ruveyhâ Abdullah b. Abdirrahman el-Has'amî ile de Medine'de kardeş olduğu şeklinde açıklayabiliriz.

Hz. Bilâl'in, Ebû Ruveyhâ Abdullah b. Abdirrahman el-Has'amî ile kardeş olduğu rivayeti doğrudur. Nitekim Hz. Ömer, Şam divanını kurmaya başladığında Hz. Bilâl de mücahit olarak oraya yerleşmişti. Hz. Ömer, Bilâl'e divana kiminle yazılmak istediğini

⁴³ Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, I/430-43.

⁴⁴ İbn Hanbel, IV/284; Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, I/510.

⁴⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/233; Nedvî, Şah Muînüddîn Ahmed-Ansârî, Saîd Sahib, *Asr-ı Saâdet*, I-V, Haz: Eşref Edib, İstanbul, 1969, II/124.

⁴⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/51; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I/243.

⁴⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/234; İbn Abdi'l-Berr, *el-İstiâb*, I/178; Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, İstanbul, 1996, III/429.

⁴⁸ Fayda, Mustafa, "*Bilal-i Habeşî*", DİA, VI/152.

sorduğunda, Ebû Ruveyhâ' yı istediğini söylemiş ve “Ben ondan ebediyen ayrılmam, çünkü Allah Rasûlü beni onunla kardeş yaptı, ben bu kardeşliği asla bozamam” demiştir.⁴⁹ Böylece halife Hz. Ömer, Habeş divanı ile Has'am divanını birleştirdi. Bundan dolayı Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, bugüne kadar Şam'da Has'am kabilesi içinde yer almaktadır.⁵⁰

Medine'nin rutubetli iklimi Mekke'den yahut çöl iklimindeki diğer bir kurak bölgeden buraya gelen kimselere uygun düşmüyordu. Medine'ye varışlarından kısa bir zaman sonra Hz. Peygamber'in ashabından pek çoğu hastalanmıştı. Allah Rasûlü ashâbının durumunu görüyor ve onlara sabır tavsiye ediyordu. Hz. Ebû Bekir ve Bilâl b. Rebâh el-Habeşî de hastalananlar arasında idi.⁵¹

Hz. Âişe' nin rivayetine göre;

-“Allah Rasûlü Medine'ye hicret ettiğinde, babam Ebû Bekir ile Bilâl b. Rebâh el-Habeşî de sıtmaya yakalandı. Ben yanlarına gittim.

-“Babacığım, kendini nasıl hissediyorsun? Bilâl kendini nasıl hissediyor?” diye sordum.

Babam, sıtma ateşi vücudunu sardığında şu beyti söylüyordu:

“Kullu'mruin musabbahun fî ehlihî

Ve'l-mevtu ednâ min şirâki na'lihî”

(Her kişi ailesinin yanında sabaha çıkarken, ölüm her an gelip kendini yakalayabilir. Ölüm insana ayakkabısının bağından daha yakındır)

Buna mukabil Hz. Bilâl de, sıtma ateşi biraz azaldığında sesini yükselterek şu beyitleri okuyordu:

“Elâ leyte şî'rî hel ebîtenne leyleten

Bi-vâdin ve havlî ızhırun ve celîlu

Ve hel eriden yevmen miyâhe Mecennetin

Ve hel yebduvenne lî Şâmetun ve Tafîlu”.

⁴⁹ İbn Hişâm, *es-Sîra*, I/507; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/233; Nedvî-Ansârî, *Asr-ı Saâdet*, II/124.

⁵⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/234; Buhl, Fr. , “*Bilâl*”, İ.A. , II/610.

⁵¹ el-Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, Çev: Mustafa Fayda, Ankara, 1987, s.13; Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, III/83.

(Ah belebilseydim! Mekke vâdisinde etrafımı ızdır ve celîl otları sarmış olduğu halde bir gece olsun geceler miyim? Bir gün gelip de Ukaz'daki Mecenne sularının başına varır mıyım? Mekke'nin Şâme ve Tafil dağları acaba bir kere daha bana görünürler mi?). Bu beyitlerin ardından Hz. Bilâl yine:

-“Ey Allah'ım! Şeybe b. Rebî'a, Utbe b. Rebî'a ve Ümeyye b. Halef bizi kendi toprağımızdan çıkarıp veba toprağına attıkları gibi, sen de onlara lanet eyle.”⁵²

Hz. Âişe bu durumu Allah Rasûlü'ne haber verdi.

Hz. Peygamber de:

-“Ey Allah'ım! Bize Medine'yi, Mekke'yi sevdiğimiz kadar veya daha fazla sevdin. Buranın durumunu iyileştir, bizim için mal ve ürünlerini bereketlendir. Hummasını ve sıtmasını uzaklaştır” diye dua etti.⁵³

4. Bilâl b. Rebâh el- Habeşî'nin Katıldığı Savaşlar

Bilâl b. Rebâh el- Habeşî, başta Bedir savaşı olmak üzere Hz. Peygamber'in tüm gazalarına katılmıştır.⁵⁴ Kimilerinde ordunun bayrağını taşımış, kimilerinde de gözcülük yapmıştır.

Artık İslâmiyet Medine'de istikrar bulmuş ve Arabistan'ın çeşitli bölgelerine yayılmaya başlamıştı. Müşriklerin zulümleri sebebiyle Mekke'den çıkmak zorunda kalan inananlar rahat bir nefes almışlar, ama yine de Mekke'yi unutamıyorlar ve onun hasretini çekiyorlardı. Ve orada kimisi anne, babasını; kimisi de eşini ve çocuklarını bırakmışlardı. Bunlara kavuşmak için Allah'ın kendilerine fırsat vermesini umuyorlardı.

İslâm Medine'ye girdiği andan itibaren her geçen gün olaylar Müslümanların lehine oldu. Medine'de yeni bir toplum ve devlet oluştu: Müslüman bir toplum ve İslâm devleti. Kısa süre sonra müşriklere ve İslâm düşmanlarına karşı savaşmaya izin veren ayetler nâzil oldu: “Kendileriyle savaşılana (müminlere), zulme uğramış olmaları sebebiyle,(savaş konusunda) izin verildi. Şüphe yok ki Allah, onlara yardıma mutlak

⁵² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/234; el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammad b. İsmâil b. İbrahim, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi (el-Câmiu's-Sahîh)*, Çev: Mehmed Sofuoğlu, İstanbul, 1987, (*Fedâilu Medîne*, 12), IV/1764; İbn Ali el-Fâsî, Ebû't-Tîb Takiyüddîn Muhammed b. Ahmed, *Şifâü'l-Ğarâm bi Ahbâri Beledi'l-Harâm*, I-II, Thk: Ömer Abdüsselâm Tedmûrî, Beyrut, 1985, I/136.

⁵³ el-Buhârî, (*Fedâilu Medîne*, 12), IV/1764; Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, III/83.

⁵⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/239; VII/386; İbn Abdî'l-Ber, *el-İstüâb*, I/178; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I/243; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/102; Diyarbekrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan, *Târihu'l-Hamîs*, Beyrut, trz. II/245.

surette kâdirdir. Onlar, başka değil, sırf “Rabbimiz Allah’tır” dedikleri için haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. Eğer Allah, bir kısım insanları (kötülüklerini) diğer bir kısmı ile defedip önlemeseydi, mutlak surette, içlerinde Allah’ın ismi bol bol anılan manastırlar, kiliseler, havralar ve mescidler yıkılır giderdi. Allah, kendisine (kendi dinine) yardım edenlere muhakkak surette yardı eder. Hiç şüphesiz Allah, güçlüdür, galiptir.”⁵⁵

Cihad ayetinin nâzil olması müslümanları çok sevindirdi. Çünkü Mekke’deki tüm mallarına el konulmuştu. Bu sırada Mekke’ye, Kureyş’e ait bir ticaret kervanı geliyordu. Kafilenin başında Ebû Süfyân b. Harb vardı. Müslümanlar kervanı ele geçirmeye karar verdiler. Amaç hem Kureyş’e bir güç gösterisinde bulunmak, hem de mümkün olursa Mekke’den Medine’ye göç ettikten sonra Kureyş tarafından el konan mallarının karşılığını almaktı.

Müslümanlar, Kureyş kervanına ulaşmak için yola çıktılar. Fakat Ebû Süfyân, öncü olarak gönderdiği casusları vasıtasıyla müslümanların kervanı vurmaya hazırlandığını öğrendi ve Mekke’ye haber göndererek mallarını korumaları için Kureyş’ten çok acele yardım istedi. Bunun üzerine Kureyş bir ordu hazırlayarak yola çıktı. Ordunun içinde Kureyş’in ileri gelenleri de vardı. Bu arada Ebû Süfyân da yolunu değiştirip Kızıldeniz sahilinden Mekke’ye gitmiş ve kervanı kurtarmayı başarmıştı.

Kureyş’in kervanı kurtulmuştu, ama savaş için çıkılan yoldan geri dönülüyordu. Bir takım ikili çarpışmalardan sonra İslâm ordusu ile müşrik ordusu birbirine girdi. Bedir savaşı Allah Rasûlü’nün ilk savaşıydı. Hz. Bilâl de, müslüman saflarında savaşa hazır bir şekilde beklemekteydi. Hz. Peygamber müslümanlara, “Ehad, Ehad” diyerek müşriklere saldırımları emrini verdi. Hz. Bilâl, Mekke’nin o kızgın kumları üzerinde çektiği işkence günlerini, Hz. Peygamber’in dinini bırakıp Kureyş’in dinine dönmesi için çektiği bela ve musibetleri hatırladı.⁵⁶ Müslümanlar, tüm güçleriyle müşriklere hücum ederek, sayıca üç kat az olmalarına rağmen savaşı kazandılar. Ebû Cehîl başta olmak üzere bu savaşta pek çok müşrik elebaşısı ölmüş, birçoğu da esir alınmıştı. Hicretten önce Bilâl b. Rebâh el- Habeşî’ye Mekke’de işkenceler yapan Ümeyye b. Halef de esir alınanlar içerisinde bulunmaktaydı.

---

⁵⁵ Hacc, 22/39- 40.

⁵⁶ Ahmed Halil Cum’a, *Ricâluñ Mübeşşerûne bi’l-Cenne*, s.297.

Bedir savaşının sonuçlanmasından önce Ümeyye b. Halef ile oğlu Ali, Kureyş'in yenilgiye uğrayacağını anladılar. Ümeyye, oğlu Ali ile beraber, eski dostluğa dayanarak Abdurrahman b. Avf hazretlerine teslim oldu.⁵⁷

Abdurrahman b. Avf'ın cahiliyye zamanındaki ismi Abd-ü Amr idi. Müslüman olduktan sonra Abdurrahman ismi verildiğinden Ümeyye ona:

-“Ben Rahman ismini bilmem. Yine Abd-ü Amr derim” demiştir.

Abdurrahman b. Avf da:

-“Öyle seslenirsen ben de cevap vermem” diye karşılık vermiştir. Bunun üzerine Ümeyye, Abdurrahman'a, Abdü'l-İlâh demeye başlamıştır. Abdurrahman da bunu uygun görmüştür.

Ümeyye, Bedir günü esirler arasında iken Abdurrahman b. Avf'ı görmüş ve “Abd-ü Amr” diye seslenmiş, ancak Abdurrahman, onun bu şekil hitabına cevap vermeyince, Mekke'de yapmış olduğu anlaşmayı hatırlamış ve “Abdü'l-İlâh” demek zorunda kalmıştır. Abdurrahman b. Avf da, Ümeyye'nin bu defaki seslenişine cevap vermiştir.⁵⁸

Abdurrahman b. Avf'ın elinde ganimet olarak alınmış birkaç zırh vardı.

Ümeyye b. Halef:

-“Onları bırakıp beni kurtarırsan, sana bu zırhların birkaç mislini veririm” dedi.

Abdurrahman b. Avf bu tekliften memnun oldu ve zırhları bırakıp bir eliyle Ümeyye b. Halef'i, diğer eliyle de oğlu Ali'yi tuttu.⁵⁹

Ümeyye b. Halef, teslim olduğunda, henüz Hz. Bilâl tarafından öldürülmeden önce Abdurrahman b. Avf'a:

“Sizden, göğsüne deve kuşu tüyünden işaret takmış olan adam kimdir? diye sordu.

Abdurrahman b. Avf:

-“Hamza b. Abdi'l-Muttalib”⁶⁰ diye cevap verince;

⁵⁷ ez-Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Târihu'l-İslâm*, Beyrut, 1989, I/39.

⁵⁸ İbn Hişâm, *es-Sîra*, III/178- 179; Seydişehrî, Mahmud Es'ad, *İslâm Târihi*, Sad: A.Lütfî Kazancı-Osman Kazancı, İstanbul, 1995, s.542.

⁵⁹ İbn Hişâm, *es-Sîra*, III/180; et-Taberî, *Târihu't-Taberî*, II/452; ez-Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, I/39.

⁶⁰ Allah Rasûlü'nün amcası Hamza b. Abdi'l-Muttalib. (Ahmed Halil Cum'a, *Ricâlun Mübeşşerûne bi'l-Cenne*,s.299).

Ümeyye b. Halef:

-“Bütün bu işler başımıza hep onun yüzünden geldi” dedi.⁶¹

O sırada Hz. Bilâl, Mekke’de kendisine her türlü işkence ve zulmü reva gören Ümeyye b. Halef’i görünce:

-“Ey Allah’ın yardımcıları! İşte kâfirlerin başı Ümeyye b. Halef. Eğer o kurtulursa ben kurtulamam” diye bağırmağa başladı. Ümeyye b. Halef, Mekke’de, İslâm’dan vazgeçmesi için Hz. Bilâl’e çok ağır işkencelerde bulunmuş, Hz. Bilâl ise Allah yolunda tüm zulümlere fedakârca katlanmıştı. Şimdi ise bu savaşta Ümeyye b. Halef, eski kölesi Bilâl b. Rebâh el- Habeşî ile karşı karşıya gelmişti. Bu sırada diğer müslümanlar da Hz. Bilâl’in bağırmasıyla birlikte onun yanına toplandılar. Abdurrahman b. Avf, Ümeyye b. Halef’i her ne kadar kurtarmaya çalıştı ise de başarılı olamadı. Müslüman askerler, etraftan kılıçlarla hücum ederek Ümeyye b. Halef ve oğlu Ali’yi öldürdüler. Bu sırada Abdurrahman b. Avf:

-“Ey Ümeyye! Ben seni kurtaramayacağım. Kendini kurtarabilirsen kurtar” diyordu.⁶²

Bedir savaşının müslümanların galibiyetiyle sonuçlanmasının ardından ganimetlerin dağıtımını açıklayan Enfâl Suresinin 41. ayeti nâzil oldu: “Eğer Allah’a ve hak ile batılın ayrıldığı gün, iki ordunun birbiriyle karşılaştığı gün, (Bedir Savaşında) kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki, ganimet olarak aldığımız herhangi bir şeyin beşte biri Allah’a, Rasûlüne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir...”⁶³ Hz. Bilâl, bundan sonra Allah Rasûlü’nün hazinedarı oluyor ve ayette belirtilen kimselere bu malların dağıtım işlerini üstleniyordu. Böylece Hz. Bilâl, seferde ve hazarda her türlü göreve koşuyor, onun bu davranışları hem Allah Rasûlü’nü, hem de tüm müslümanları etkiliyordu. Tüm hayatını Hz. Peygamber’in yanında, onunla birlikte çeşitli görevlerde bulunmak için çaba gösteriyordu. Barış dönemlerini ibadetle, Allah’a dua ederek geçiriyor; savaşta da savaşıyor, gerektiğinde muhafızlık yapıyor, bazen de Allah Rasûlü ve müslümanların istirahati için onlara bekçilik yapmak suretiyle gözetip kollama görevini üstleniyordu.

⁶¹ ez-Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, I/39.

⁶² İbn Hişâm, *es-Sîra*, III/180; el-Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Kitâbü'l-Meğâzî*, Thk: Marsden Jones, Beyrut, 1984, I/83, 151; et-Taberî, *Târihu't-Taberî*, II/452.

⁶³ Enfâl, 8/41.

Kaynaklarda Hz. Bilâl'in Bedir dışında Uhud, Hendek ve Hz. Peygamber'in katıldığı tüm savaşlara katıldığı belirtilmekle birlikte bu savaşlarda nasıl bir rol oynadığına dair herhangi bir bilgi yoktur.

Hz. Peygamber, hicretin yedinci yılında Hayber gazvesine çıktı. Dönüşte gece yolculuğu yaptı. Ordu yolun bir kısmını katetmiş, bütün gece yolculuk yapılmıştı. Yolun bir yerine gelince Hz. Peygamber, askerlerin dinlenmesi için konaklama emrini vermişti. Hz. Peygamber, Bilâl b. Rebâh el- Habeşî'ye; "Sen bu gece bizim için bekle, bizim için nöbet tut!" dedi. Hz. Bilâl, bir vakte kadar nafile namaz kıldı. Hz. Peygamber ve ashâbı uyudular. Tan yerinin ağarması yaklaşınca Hz. Bilâl, tanyerine doğru yönelerek devesine yaslandı. Fakat devesine yaslanmış bir vaziyette iken uyuya kaldı. Güneş yüzlerine vuruncaya kadar ne Hz. Peygamber, ne Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, ne de sahabeden herhangi biri uyanabildi. Neticede içlerinden ilk uyanan Hz. Peygamber oldu; telaşla:

-“Ey Bilâl!” diye seslendi. Hz. Bilâl:

-“Ey Allah'ın Rasûlü! Anam babam sana feda olsun. Senin nefsini tutan, benimkini de tuttu” diye karşılık verdi.

Hz. Peygamber ve ashâbı bir miktar yürüyerek, bu vadiden çıktılar. Sonra Hz. Peygamber:

-“Bu, içinde şeytan bulunan bir vadidir” buyurdu. O vadiyi geçince askerlere abdest almalarını emretti. Sonra sabah namazının sünnetini kıldı. Sonra Hz. Bilâl'e emrederek, namaz için kamet getirmesini istedi ve sahâbeye sabah namazını kıldırdı. Sonra onlara yönelip, korkularını görünce şöyle buyurdu:

-“Ey insanlar! Allah ruhlarımızı almıştı. Eğer dileseydi onu bize, bundan başka bir vakitte de geri verirdi. İcinizden biri namazını uyuyarak geçirir yahut namazını unuttur, sonra hatırlarsa, geçirdiği namazı, vaktinde kıldığı gibi kılsın” dedi. Sonra Allah Rasûlü, Hz. Ebû Bekir'e yönelerek:

-“Şeytan, ayakta namaz kılar vaziyette iken Bilâl'e gelmiş, onu yan üstü yatırmış, ninniler söyleyip hafif hafif vurarak çocuğun uyutulduğu gibi onu uyutmaya çalışmış ve nihayet o da uyumuştur” dedi. Daha sonra Hz. Peygamber, Bilâl b. Rebâh el- Habeşî'yi çağırarak, Hz. Ebû Bekir'e söylediği şeyi ona da anlatmıştır.⁶⁴

⁶⁴ el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II/711; el-Buhârî, (*Mevâkîtü's-Salât*,35), II/646; İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (273/886), *Sünen*, İstanbul, 1992, Salât,10; et-Taberî, *Târihu't-Taberî*, III/14, 17; el-Kettânî, Muhammed Abdülhayy, (et-Terâtibu'l-İdâriyye) Hz. Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar, I-III, Çev: Ahmet Özel, İstanbul, 1990, I/159.

Hicretin altıncı yılında Allah Rasûlü, ashâbıyla birlikte umre yapmak için Mekke'ye doğru yola çıktı. Hudeybiye⁶⁵ mevkiine geldiklerinde müşrikler tarafından engellendi ve Mekke'ye sokulmadılar. Müslümanlarla müşrikler arasında bir antlaşma yapıldı. Antlaşma, bu sene müslümanların umre yapmasını engellemekle birlikte on yıllık bir barış dönemini kapsamaktaydı. Bu barış döneminde hem müslümanlar hem de müşrikler çeşitli kabilelerle ittifak antlaşmaları yaptılar.

Kureyş, antlaşma şartlarına uymayarak üzerinden iki yıl geçmişti ki antlaşmayı bozdu. Müslümanların müttefiki olan Huza'a kabilesine karşı, Kureyş'in müttefiki; Bekir kabilesi savaş açtığına Kureyş de müttefiki olan bu kabileye destek olmuştu. Çünkü antlaşma şartlarına göre, müttefiklerin birbirlerine saldırması ve onlara yardım etmek antlaşmayı bozmak demektir.

Hicretin sekizinci yılında Ramazan ayında Hz. Peygamber, on bin kişilik bir İslâm ordusuyla Mekke'yi fethetti. Bu zaferi kendisine nasip ettiği için Allah'a şükrederek Kâbe'ye yöneldi. Yanında Hz. Bilâl de vardı. Kapının kapalı olduğunu görünce; Hz. Bilâl'e Kâbe'nin anahtarlarını getirmesi için Osman b. Talha'nın getirilmesi emrini verdi. Hz. Bilâl, Osman b. Talha ile döndüğünde Hz. Peygamber Kâbe'ye girdi.⁶⁶ Yanında Üsâme b. Zeyd, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî ve Osman b. Talha vardı.⁶⁷

İbn Ömer'in rivâyetine göre:

“Hz. Peygamber, Mekke'nin fethi günü Kâbe'ye girdi, yanında Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, Üsâme b. Zeyd ve Osman b. Talha vardı. Kapıyı kapatmışlardı. Uzun bir süre bekledim. Sonra Hz. Peygamber çıktı. Ben de hemen içeri girdim ve “Allah'ın Rasûlü nerede namaz kıldı” dedim.

Onlar:

-“İşte şurada” diye işaret ettiler”.

İbn Ömer, Hz. Peygamber'in Kâbe'nin içinde kaç rekât namaz kıldığını sormayı unuttuğunu belirtiyor.⁶⁸

⁶⁵ Hudeybiye: Mekke'den 17 kilometrelik bir mesafedir. Hz. Peygamber, M.628 yılında umre yapma niyetiyle buraya geldiğinde müşrikler tarafından burada tutulmuşlardır.(Bkz. H.Lamnens , “Hudeybiye”, İ.A. , İstanbul, 1964, IV/578- 579).

⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/234; Ahmed Halil Cum'a, *Ricâlu Mübeşşerûne bi'l-Cenne*, s.302.

⁶⁷ İbn Hanbel, II/33; ez-Zehabî, *Târihu'l-İslâm*, I/461; İbn Ali el-Fâsî, *Şifâü'l-Ğarâm*, III/235.

⁶⁸ İbn Hanbel, II/55; el-Buhârî, (*Salât,81*), II/560- 561.

Hiz. Peygamber'in, Mekke'nin fethi günü Kâbe' de namaz kıldığı konuı İbn Abbâs' ın rivâyetinde de yer almakla birlikte biraz farklıdır. İbn Abbâs'a göre Hiz. Peygamber Kâbe'ye girdiğinde yanında Bilâl b. Rebâh el-Habeşı ve Fadl vardı ve onlar Kâbe'nin kapısının yanında idiler ve Hiz. Bilâl, Hiz. Peygamberin secde ettiğini, Fadl ise rükû yaptığını belirtiyor.⁶⁹

İbn Abbâs' ın Buhârî' deki bir rivâyeti bu hadis ile birbirine zıt gibi görünüyor. Hadis Buhârî' de Şu Şekilde yer almaktadır:

-“Allah Rasûlü tekbir getirdi, namaz kılmadı.”

Ancak Hâfiz İbn Hacer, Fethü'l-Bârî' de bu çeliŐkiyi ortadan kaldırmaktadır. O'na göre; İbn Abbâs, râvîlerin Allah Rasûlü'nün tekbir getirdiği rivâyetini almış, tekbirin arkasından Rasûlüllah'ın namaz kıldığı rivâyetini almamıŐtır. Yani Hiz. Peygamber, Kâbe'ye girdiği zaman önce tekbir getirmiş sonra da namaz kılmıŐtır. Bu, Hiz. Bilâl' ın rivâyetine ters değildir.

Bu rivâyetler içerisinde Hiz. Bilâl'in sôzü daha doğrudur. Çünkü O, Hiz. Peygamber'in yanındadır. İbn Abbâs ise orada değildi. O, Üsâme ve Fadl' dan rivâyet etmiştir.

Tüm bu rivâyetlere baktığımızda Fadl, Üsâme ve Bilâl b. Rebâh el-Habeşı, Hiz. Peygamber Kâbe' ye girdiğinde onunla beraber idiler. Kapı kapanınca içerisi karanlık oldu. Üsâme ve Fadl kapının yanında, uzakta idiler. Bilâl b. Rebâh el-Habeşı ise Hiz. Peygamber'e onlardan daha yakın idi. Fadl ve Üsâme, Hiz. Peygamber'in tekbir sesini iŐittiler ve o Şekilde rivâyet ettiler. Bilâl b. Rebâh el- Habeşı ise Hiz. Peygamber' ın namaz kıldığını bizzat görmüş ve O da gördüğünü rivâyet etmiştir. Nitekim Taberânî' nin Mu'cemu'l-Kebîr' inde Fadl' ın orada bulunduğunu ifade eden bir rivâyet vardır.⁷⁰

Hiz. Peygamber, Kâbe'den çıktığında genel af ilan etmiş ve onlara Şöyle seslenmiştir:

-“Bugün artık sizler hiçbir Şekilde hakir görülmeyeceksiniz; haydi Şimdi dağılın, hepiniz hür ve serbestsiniz...”

⁶⁹ İbn Hişâm, *es-Sıra*, V/75; ez-Zehebî, *Târihu'l-İslâm*, I/461; İbn Ali el-Fâsî, *Şifâü'l-Ėarâm*, I/207.

⁷⁰ İbn Akîl, Ebû Abdîrrahman, “*Müsned-ü Bilâl b. Rebâh Li Ebî Ale'z-Za'ferânî*”, Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye, Riyad, 1985, XIV/238- 239.

Bu genel aftan sonra Bilâl b. Rebâh el- Habeşî'ye ezan okumasını söyledi. Hz. Bilâl de, Allah Rasûlü'nün isteğiyle Kâbe'nin damına çıkarak ezanı okudu.⁷¹ Durumu seyreden Mekkeliler arasında bulunan Ebû Süfyân'ın akrabası ve Ümeyye oğulları ailesinden olan Attâb b. Esîd öfkeye kapılıp şu sözleri sarfetmiştir:

-“Allah'a şükür babam sağ değil! Hiç değilse bu kepezeliği görmüyor.”⁷² Kısa bir müddet sonra Attâb müslüman olmuştur.

Mekke müşrikleri şaşkınlık içindeydi. Gençliğinde çobanlık yapmış, okuma yazma bilmeyen Abdü'l-Muttalib'in torunu, Abdullah'ın oğlu Muhammed kendisine tabi olan binlerce müslüman ile Mekke'ye rahat bir şekilde, savaşmadan girmiş, putlarını yerle bir etmişti. Şimdi de şu zenci köle Kâbe'nin damına çıkmış ezan okuyordu. Bu nasıl oluyordu? Daha dün “zenci” diye hitap ettikleri bu siyah köleye ne kadar eziyet ve işkence yapmışlardı. Fakat O, tüm işkencelere rağmen imanından taviz vermemiş, Allah Rasûlü'nü inkâr etmemişti. Dün müşriklerin gözünde hiçbir değeri olmayan bu köle, bugün müslümanlar için saygı duyulan bir insan olmuştu. Hz. Bilâl'in, Kâbe'nin damına çıkıp da inananların Allah'a yapacakları ibadetten önce onları, ezan okumak suretiyle namaza davet etmekle görevlendirilmiş olması müşrikleri şaşkınlık içinde bırakmıştı.

Hız. Bilâl, “Allahü Ekber- Allahü Ekber” sözleriyle Allah'ın ismini yüceltiyor ve tüm dünyaya Allah'ın büyüklüğünü, birliğini; Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğunu ilan ediyordu. Bu hususta M. Said Ramazan el-Bûtî eserinde şunları söylüyor:

-“Bu ses idi işkence kırbaçları altında “Allah birdir, Allah birdir” diye fısıldayan. Şimdi ise Kâbe üzerinden dalga dalga göklere, yeryüzüne yayılıyor: “Allah'tan başka ilâh yoktur, Hz. Muhammed Allah'ın elçisidir” diye. Ve herkes boynu bükük onu saygıyla dinliyor. Dikkat edin, bu ikinci bir örneği olmayan tek gerçektir. O İslâm'dır. İnsan ise ne ahmak ve cahilce davranıyor ki; İslâm'dan başkası uğrunda mücadeleye ve kahramanlığa yeltendiği zaman, sadece vehmiyle asılsız ve boyutsuz dava ile uğraştığını bile anlamıyor.”⁷³

⁷¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/234; el-Vâkıdî, *el-Meğâzî*, II/833, 846; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/102; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I/268; İbn Akîl, “*Müsned'ü Bilâl b. Rebâh Li Ebî Ale'z-Za'ferânî*,” *Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye*, XIV/237.

⁷² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/235; ez-Zehabî, *Târihu'l-İslâm*, I/463; Hasan, İbrahim Hasan, *Târihu'l-İslâm*, I/186.

⁷³ el-Bûtî, M.Said Ramazan, *Fıkhu's-Siyre*, Çev: Ali Nar-Orhan Aktepe, İstanbul, 1992, s:384.

5. Bilâl b. Rebâh el- Habeşî'nin Yaptığı Görevler

İslâm'ın ilk yıllarında Adiyy b. Hatem'in müslümanlığı sırasında Hz. Peygamber'in yanında Süheyb er-Rûmî, Selmân-ı Fârisî ile birlikte Bilâl b. Rebâh el- Habeşî de vardı.⁷⁴

Hz. Ebû Bekir, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'yi, azad ettikten sonra Hz. Peygamber'in yanından ayrılmamış, O'nun şahsi mallarının muhafızlığını yapmış ve gerekli yerlere dağıtım işlerini yürütmüştür.⁷⁵

Hz. Peygamber, Medine'ye hicretini tamamlaması üzerine burada küçük bir Şehir-Devlet tesis etti ve yavaş yavaş bir devlet teşkilat ve organizması vücut bulmaya başladı ki bu yapı, zamanla yeni şart ve durumlar ile tatbikatta kazanılan tecrübeler sayesinde gelişip tekâmüle uğramıştır. İşte bu şehirde Rasûlullah sık sık sahabîlerini iyilik yapmaya, tasaddukta bulunmaya teşvik edip onları bu yola sürüklüyordu; öyle ki Allah Rasûlü'nün bu sözleri üzerine müslüman kadınlar, mücevher ve süs eşyalarını Allah Rasûlü'ne tasadduk amacıyla çıkarır verirlerdi. Allah Rasûlü sadece normal zekât şeklindeki muntazaman vergileri tahsil etmemiş, aynı zamanda kendisine getirilen her çeşit tasadduk şeklindeki gönüllü mâlî bağışları da kabul edip toplamıştır. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, bütün bunları saklayıp korumak ve Allah Rasûlü'nün vereceği emirlere göre harcamak görevini yüklenmişti.⁷⁶

Hz. Peygamber, Dûmetü'l Cendel'e karşı Abdurrahman b. Avf' ı sefere göndermişti. Rasûlullah, Abdurrahman' ın sarığını bizzat kendi eliyle sarmış ve Hz. Bilâl'e sancağı kendisine tevdi etmesi emrini vermiştir.⁷⁷

Hz. Peygamber, Huneyn ganimetlerini dağıtırken Müellefe-i Kulûbdan Uyeyne b. Hısn ve Akrâ' b. Hâbis'e yüzer deve vermişti. Bu arada Abbâs b. Mirdâs'a dört deve verince Abbâs buna itiraz etmişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'ye Abbâs b. Mirdâs' ın dilini kesmesini emretti. Abbâs da gerçekten dilinin kesileceğinden korkmuştu. Hz. Bilâl, Abbâs'ı götürüp ona elbise giydirdi ve kendisine istediği kadar deve verdi.⁷⁸

⁷⁴ İbn İshâk, s.267.

⁷⁵ Kettânî, *Hz. Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, II/199.

⁷⁶ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, II/982.

⁷⁷ İbn Hişâm, *es-Sîra*, V/44; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, II/1009.

⁷⁸ Sezikli, Ahmet, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, Ankara, 1997, s.140.

Hiz. Bilâl, Allah Rasûlü' nün geçimi ve mâlî durumu hakkında şu bilgileri veriyor:

-“Allah Rasûlü, Peygamber olduğu günden vefatına kadar neyi varsa ben bakıyordum ve benim elimde idi. Birisi ona başvurduğu zaman, eğer o kimseyi fakir görürse bana emrederdi de gidip borçlanır ve o kimseye yiyecek ve giyecek alıp getirirdim. Bir gün bir müşrik bana rastlayarak;

-“Bilâl! Biliyorsun ki, ben zengin bir kimseyim. Şundan bundan borçlanacağına sana ne kadar para lâzım olursa gel benden iste. Ben her zaman vermeye hazırım” dedi. Ben de öyle yaptım. Aradan birkaç gün geçtikten sonra bir gün abdest almış ezan okumaya gidiyordum. Birkaç müşrikle birlikte karşıdan gelen bu müşrik beni görünce:

-“Ey Habeşli!” diye bağırdı.

-“Ne var?” dedim.

-“Aybaşına kaç gün kaldığını biliyor musun?” dedi ve suratını asarak bana ağır bir söz söyledi.

-“Biliyorum, az kalmıştır” dedim.

-“Aybaşına sadece dört gün kaldı. Hele bir gelsin de görürsün. Seni alacaklarım yerine rehin alıp köleleştireceğim. Ben sana kendi hatırın veya adamının hatırı için ödünç vermedim. Sen eskiden nasıl köle idin ise, seni davarlarımı gütmek için tekrar köle yapmak amacıyla sana borç verdim” dedi.

-“O anda, ne yapacağımı bilemez bir halde idim ve bu duruma çok üzülmişim. Gidip ezanı okudum. Yatsı namazından sonra konuyu Rasûlüllah' a açma düşüncesinde idim. Namazı kıldıktan sonra Rasûlüllah eve gitmek üzere kalktı. Ben de kalkıp arkasından gittim, izin isteyip arkasından içeri girdim ve:

-“Ya Rasûlallah! Anam babam sana feda olsun. Sana, kendisine borçlandığımı söylediğim müşrik, bugün bana böyle böyle söyledi. Biliyorum ki, şimdilik ne sen, ne de ben onun bizdeki alacaklarını karşılayacak bir varlığa sahip değiliz. Beni rezil edeceğinden hiç şüphe yoktur. Hiç değilse bana izin ver de, şu müslüman kabilelere başvurayım. Belki Allah, Peygamberine bir rızık ikram eder de şu darlıktan kurtulmuş olurum” dedim.

-“Çıkıp evime gittim, kılıç, mızrak ve ayakkabımı başımın altına koyup uzandım. Uzandım ama kıvranıp duruyordum. Yüzümü ufka vermiş, sabırsızlıkla fecrin sökmesini bekliyordum. Bir uyuyor, bir uyanıyordum. Nihayet fecrin ilk ışıkları görüldü, kalkıp namaz için harekete hazırlandım. O sırada kapıda birinin:

-“Bilâl! Allah Rasûlü seni istiyor” diye seslendiğini işittim. Allah Rasûlü’ nün kapısı önüne vardığım zaman dört tane yüklü devenin orada çöktüğünü gördüm. İzin isteyip içeri girdiğimde Allah Rasûlü:

-“Bilâl, müjde! Allah senin borçlarına karşılık bunları gönderdi” buyurdu.

Bunun üzerine Allah’a hamdettim. Sonra Allah Rasûlü bana:

-“Kapıdaki yüklü olan dört deveyi gördün mü?” dedi.

-“Gördüm” dedim.

-“İşte o develer yükleriyle birlikte senindir. Fedek hükümdarı bana hediye olarak göndermiş. Götür, sat da borçlarını öde” buyurdu.

Ben de çıkıp develerin yüklerini indirdim ve onlara yem verdikten sonra sabah ezanını okudum. Namazdan sonra “Bakiy” a gidip yüksek sesle:

-“Kimin Allah Rasûlü’nde alacağı varsa gelsin” dedim ve bir iki saat içinde Hz. Peygamber’ in tüm borçlarını temizledim. Hatta iki dinar da arttı. Mescide gittiğim zaman herkes gitmiş, Allah Rasûlü yalnız kalmıştı. Kendisine selam verdikten sonra bana:

-“Ne yaptın?” diye sordu.

-“Allah Rasûlü’ nün ne kadar borçları varsa hepsini ödedim. Hiç kimsenin sen de alacağı kalmadı” dedim.

-“Fazla bir şey kaldı mı?” dedi.

-“Evet, iki dinar kaldı” dedim.

-“Beni o iki dinardan da kurtar. Sen onları da vermedikçe ben eve gitmem” buyurdu.

Fakat o gün akşama kadar bu iki dinarı verecek bir kimse bulamadım. Allah Rasûlü de bu yüzden ertesi güne kadar mescitte kaldı. Ancak ertesi gün akşama doğru iki süvari geldi. Ben de onları alıp pazara götürdüm ve o iki dinar ile onlara yiyecek ve giyecek alıp kendilerine verdim.

Yatsı namazından sonra Hz. Peygamber beni çağırıp:

- “Ne yaptın?” diye sordu.

- “Allah, seni o iki dinardan da kurtardı” dedim. Bunun üzerine tekbir getirip uhdesinde o iki dinar bulunduğu halde ölmediği için Allah’a şükretti. Ondan sonra kalktı. Ben de onun peşinden gittim”.⁷⁹

Bilâl b. Rebâh el- Habeşî, hicretin birinci yılında Hz. Peygamber’in öğrettiği ezanı onun emriyle ilk defa okumakla meşhur oldu ve hayatı boyunca hizada ve seferde Hz. Peygamber’in müezzinliğini yaptı. Sabah ezanını çok erken okuyan Hz. Bilâl’ in bu ezana “es-Salâtü Hayru’n-Mine’n Nevm (namaz uykudan hayırlıdır)” ibaresini eklemesi Hz. Peygamber’i memnun etti ve bunu her sabah ezanında tekrarlamasına izin verdi.

Bilâl b.Rebâh el-Habeşî, hayatı boyunca Hz. Peygamber’in yanından hiç ayrılmadı. Veda haccında bulundu. Allah Rasûlü’ nün abdest suyunu temin etmek, sütre olarak kullandığı harbeyi taşımak, şahsi ihtiyaçlarını karşılamak, savaşta özellikle geceleri korunmasını sağlamak, yemek hazırlamak, beytü’l-Mâl işlerine bakmak, Hz. Peygamber’in emriyle bazı ödemeler yapmak, elçileri ağırlamak, seriyye kumandanlarına sancak vermek, Hz. Peygamber’in emirlerini halka duyurmak, kadın esirleri muhafaza etmek gibi işleri Bilâl b. Rebâh el-Habeşî yürütüyordu.⁸⁰ Beytü’l-Mâl’in muhafızlığı ve sorumluluğu Hz. Bilâl’e aitti. Hz. Peygamber’ in maliye bakanı konumunda idi.⁸¹

Habeşistan kralı Necâşi, Hz. Peygamber’e üç tane mızrak göndermişti. Birini kendisine ayırdı. Birini Ali b. Ebî Tâlib’ e, diğerini de Hz. Ömer’e verdi. Hz. Bilâl, Allah Rasûlü’nün kendisine ayırdığı mızrağı Ramazan ve Kurban bayramlarında mescidin önüne gelene kadar Hz. Peygamber’in önünde taşırdı.⁸²

Allah Rasûlü’nü gölgeleme, bineğinin yularını tutma⁸³, develerine bakma⁸⁴, elçilere hediye verme⁸⁵ görevleri Bilâl b. Rebâh el-Habeşî’ ye aitti.

Dışardan Medine’ye gelen heyetlerin karşılanması, misafir edilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması vazifesi Hz. Bilâl’e aitti.⁸⁶

⁷⁹ Kandehlevî, *Hayâtü’s-Sahâbe*, II/333- 335.

⁸⁰ Fayda, Mustafa, “*Bilal-i Habeşi*”, DİA, VI /152.

⁸¹ İbnü’l Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, I/243; en-Nuveyrî, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvahhâb, *Nihâyetü’l-Ereb fi Funûni’l-Edeb*, Kahire, trz.,XVIII/226; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, II/914.

⁸² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, III/236.

⁸³ el-Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, IV/248; Kettânî, *Hz. Peygamber’in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, II/111.

⁸⁴ Kettânî, *Hz. Peygamber’in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, II/100.

⁸⁵ Kettânî, *Hz. Peygamber’in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, II/208.

⁸⁶ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, III/237; İbnü’l Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, I/245; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I/165; Fayda, Mustafa, “*Bilal-i Habeşi*”, DİA, VI /152.

Hiz. Peygamber, Mina' ya çıkarken yanında Hiz. Bilâl de vardı ve Allah Rasûlü'ne gölgelik olarak bir elbise kullanıyordu.⁸⁷

Ümmü Husayn, Hiz. Peygamber veda haccı yaparken Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin Hiz. Peygamber'in bineğinin yularını tuttuğunu ve Üsâme b. Zeyd' in de elbisesiyle O'nu sıcaktan koruduğunu rivayet etmiştir.⁸⁸

Hiz. Peygamber, veda haccından döndükten kısa süre sonra hastalandı ve vefat etti. Allah Rasûlü'nün vefatı tüm müslümanları olduğu gibi Hiz. Bilâl'i de derinden etkiledi. En büyük ve en iyi dostunu kaybetmişti. Müslümanlar, kendilerini cahilce ve sapıkça bir hayattan kurtarıp, insanlığın en mükemmel asrını yaşatan, onları tüm insanların zirvesine taşıyan peygamberlerini kaybetmişti. Medine yastaydı.

Matem ve hüzün bulutları bütün ağırlığı ile Medine üzerine çökmüştü. Gece oldu. Allah Rasûlü hala defnedilmemiş, olduğu yerde bekliyordu. Hiz. Bilâl, uyumak istiyor fakat bir türlü gözlerine uyku girmiyordu. Allah Rasûlü'nün kendisine olan şefkatini, merhamet ve sevgisini hatırladıkça büsbütün uykusu kaçıyor, sıkıntısı artıyordu.⁸⁹ Sevgili dostu Allah Rasûlü'nün ayrılığının üzüntüsünden bu geceyi çok zor geçirdi. Fecr'in doğuşu yaklaştığında her gün olduğu gibi sabah ezanını okumak için mescide gitti. Az sonra Hiz. Bilâl'in sesi yükseldi:

-“Allahü Ekber-Allahü Ekber, Allahü Ekber-Allahü Ekber.

Eşhedü enlâ ilâhe illallah, Eşhedü enlâ ilâhe illallah;”

Eşhedü enne Muhammeden Rasûlüllah...

Ezanın burasına geldiğinde kelimeler ağzına dolandı, ağlamaktan ezana devam edemedi. Allah Rasûlü'nün hali gözünün önüne gelmişti. İnsanlar ezanın yarıda kaldığını ve Bilâl'in ağladığını gördüklerinde yaralar tazelendi ve herkes ağlamaya başladı. Hiz. Bilâl, kendisini zorladı. Ezanı tamamlamak için hislerine hakim oldu ve ezanı zorla tamamlayabildi.⁹⁰

Câbir b. Abdullah'ın rivâyetine göre; Hiz. Peygamber vefat ettiği zaman, mezarı üzerine su serpilmiştir. Suyu serpen, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî idi. Hiz. Bilâl,

⁸⁷ el-Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, IV/248.

⁸⁸ el-Fâkihî, *Ahbâru Mekke*, IV/286.

⁸⁹ A.Cûde es-Sahhar, *Peygamberimizin Müezzini Hiz. Bilâl-i Habeşî*, s.90.

⁹⁰ Ahmed Halil Cum'a, *Ricâlu Mübeşşerûne bi'l-Cenne*, s.309-310.

kırba ile Hz. Peygamber'in baş kısmının sağ tarafından başlayarak ayak kısmına kadar su serpmiştir.⁹¹

Allah Rasûlü defnedildikten sonra, Hz. Bilâl mescide gitti, üzgün, gözü yaşlı, derin düşüncelere dalmış halde bir köşeye oturdu. Ezan vakti gelmişti. Müslümanlar Hz. Bilâl'e ezan vaktinin geldiğini söylediklerinde; gözü yaşlı bir durumda "bugünden sonra ezan okumayacağım, başkası okusun" diye cevap vermiştir.⁹²

Bilâl b. Rebâh el-Habeşi, Hz. Peygamber'in vefatına kadar hiç yanından ayrılmamış ve bütün zamanlarını onunla geçirmeye gayret etmiştir. Namazlarda, ashâbıyla yaptığı sohbetlerde ve değişik meclislerde onunla olmuştur. Bunun yanında Hz. Peygamber'in ev işleriyle ilgilenmiş, ganimetlerin dağıtım işlerini üstlenmiş ve çeşitli ülke ve kabilelerden gelen hediye malların fakirlere dağıtım işlerine de o bakmıştır.

6. İslâm'ın Köleliğe Bakışı

Kölelik müessesesi bugün dünyanın her yerinde varlığını kaybetmiş bulunmaktadır. Kölelik müessesesini müslümanlar îcâd etmemiştir. İslâm geldiğinde, Müslümanlar eski devirlerden kalma ve tüm dünyaya yayılmış kölelik müessesesini devraldılar. Kölelik, İslâm bakımından, ne bir cezalandırma yolu ve çaresi, ne de bir takım iktisadi amaçlarla kendisinden istifade edilen bir savaş ganimetidir. Köleliğin ortaya çıkmasının en büyük sebebi savaşlar ve bunların doğurduğu sonuçlardır.⁹³

Kölelik eski Mısır, Bâbil, Mezopotamya, eski Yunanistan ve Roma medeniyetlerinden itibaren binlerce yıllık geçmişi olan eski inanç, felsefe ve uygarlıklarda kökleşmiş bir kurumdur. İslâm dini, içki, kumar, zina gibi hem toplumu hem de kişiyi etkileyen birçok olumsuz şeyi yasaklamıştır. Kölelik hakkında ise direkt bir yasaklamaya gitmemiş, onun ortadan kaldırılması için teşvik etmiştir. Peki neden böyle bir uygulamayı İslâm yasaklamadı?

İslâm'ın gelir gelmez binlerce yıllık geçmişi olan ve hemen bütün toplum ve geleneklerde kökleşmiş olan köleliği kaldırması neredeyse imkansızdı. Köleliğin hemen kaldırılmasını pratikte imkansız ve faydasız kılan birtakım sebepler vardı:

⁹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, V/455.

⁹² Ahmed Halil Cum'a, *Ricâluñ Mübeşşerûne bi'l-Cenne*, s.310.

⁹³ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, II/691.

a) Kölelik, savaş esirlerinin toplu öldürülmelerini önlemesi bakımından yararlıydı.

b) Esirlerden köle olarak yararlanmak beklentisi savaşlarda gereksiz kan dökülmesini önlemekteydi.

c) Savaş sonunda karşı taraf Müslüman esirleri köleleştirdiğinden, İslâmiyet'in köleliği tek taraflı kaldırması düşünülemezdi.

d) Köleliğin hemen kaldırılması köleler için de çok ciddi ekonomik ve sosyal sorunlar doğurması imkan dahilindeydi.

Bu yüzden İslâm, köleliği birden kaldırmak yerine önce kölelerin durumunu ıslah etmeyi, onlara -kendi iradeleriyle çalışıp bedellerini ödeyerek hür olmak dahil- bir takım haklar tanımayı tercih etti. Zaman içinde köleliğin tamamen ortadan kalkması için de tedbirler aldı, kurallar koydu.

Kölelerin durumlarını ıslah için alınan tedbirlere bazı örnekler vermek gerekirse: Kölelere hakaret ve işkence etmek yasaklanmış, sahipleri ne yiyor ve ne giyiyorlarsa onlara da onların yedirilip giydirilmesi istenmiş, güçlerinin yetmediği veya zorlanacak işlere koşulmamaları, koşullurlarsa sahiplerinin onlara yardım etmeleri emredilmiştir.

Zaman içinde köleliğin tamamen ortadan kaldırılmasına yönelik tedbirler:

a) Bir köle bedelini ödeyerek hür olmak isterse - kölenin durumu müsait olduğu takdirde – sahibi bu teklifi kabul edecek ve ona bazı günler bu maksatla çalışması için izin verilecektir.

b) Kölelerin bedelleri ödenerek azad edilmeleri için zekât bütçesine ödenek konmuştur.

c) Sahibi, kadın köle ile karı koca hayatı yaşar da cariye çocuk doğurursa, bu çocuk hür olduğu gibi anasının da statüsü değişmekte, “ümmü'l-veled” adını alan cariye artık alınıp satılır olmaktan çıkmaktadır.

d) Devamlı köleleştirmenin kaynakları ortadan kaldırılmış, geçici olarak ve daha ziyade misilleme zorunluluğu yüzünden savaş esirlerinin köle olarak gazilere dağıtılması uygun görülmüştür. Bunun dışında hür bir insanı köleleştirmek şiddetle yasaklanmış, Hz. Peygamber (s.a.v.) “Bunu yapanlar kıyamette karşılarında davacı olarak beni bulacaklar.” buyurmuştur. Harp esirlerine yapılacak muamele hakkında karar vermek devletin yöneticilerine bırakıldığı için yöneticilerin “karşılıksız salma,

bedel ile serbest bırakma, müslüman esirler ile değişme” gibi bir karar vermeleri halinde köleliğin hiçbir meşru kaynağı kalmamış olacaktır.

e) Yemin edip vazgeçme, Ramazan orucu tutarken cinsel temas yaparak oruç bozma, kaza yoluyla adam öldürme gibi birçok durumda kölesi olana köle azad etme mecburiyeti getirilmiştir. Böyle bir mecburiyeti olmadığı halde köle azad edenlere büyük mükâfatlar vaat edilmiştir.⁹⁴

İslâm dini kölelerin durumlarını iyileştirme yönünde önemli yenilikler getirmiştir. Öncelikle İslâm’ın getirdiği eşitlik ilkesine göre, hür-köle ayrımı yapılmaksızın bütün insanlar bir erkek ve bir kadından yaratılmıştır. Kur’an-ı Kerim’de: “Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık...”⁹⁵ buyurulmaktadır.

Hz. Peygamber savaş durumu dışında hür bir insanı yakalayarak köleleştirmeyi yasaklamıştır. İslâm dini köleliği birden kaldırmamış, ancak her fırsatta kaldırılması için teşvikler yapmıştır. Savaş veya doğum yoluyla süren köleliğin hafifletilmesini ve zamanla ortadan kaldırılmasını sağlamaya yönelik olarak birtakım tedbirler almış ve köle azad etmeyi en değerli ibadetlerden saymıştır. İslâmiyet yanlışlıkla adam öldürmenin keffareti olarak köle azad etmeyi tavsiye etmiştir. Yüce Allah Kur’ân-ı Kerim’de: “...Yanlışlıkla bir mümini öldüren kimsenin, mümin bir köle azad etmesi ve ölenin ailesine teslim edilecek bir diyet vermesi gereklidir...”⁹⁶ buyurmaktadır.

İslâm, köle azad etmeyi teşvik etmekle birlikte, zekâtın verileceği sınıflar arasında köleliği de zikretmiştir. Böylece köleler kendi hürriyetlerini kendilerinin satın almaları sağlanarak, köle sahiplerinin de maddi olarak zararları engellenmiştir. Ku’an-ı Kerim’de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “Sadakalar (zekâtlar) Allah’tan bir farz olarak ancak yoksullara, düşkünlere, (zakât toplayan) memurlara, gönülleri (İslâm’a) ısındırılacak olanlara, (hürriyetlerini satın almaya çalışan) kölelere, borçlulara, Allah yolunda olana, yolda kalana mahsustur...”⁹⁷, “...Ellerinizi altında bulunanlardan (köleler ve câriyelerden) mükâtebe yapmak isteyenlerle, eğer kendilerinde bir hayır

⁹⁴ Hayrettin Karaman, “İslâm’ın Kölelik ve Cariyeliğe Bakışı”, Soru Konuları Linki, <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00165.htm> (Erişim: 24 Ocak 2007)

⁹⁵ Hucurât, 49/13.

⁹⁶ Nisâ, 4/92.

⁹⁷ Tevbe, 9/60.

(kabiliyet ve güvenilirlik) görüyorsanız, hemen mükâtebe yapın. Allah'ın size vermiş olduğu malından siz de onlara verin...”⁹⁸

Bunun dışında Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde kölelerin azad edilmesi, onlara iyilikte bulunulması teşvik edilmekte ve onlarla ilgili hükümler bildirilmektedir: Bakara, 2/221; Nisâ, 4/24-25,36; Mâide, 5/89; Nahl, 16/71; Mü'minûn, 23/1-6; Ahzâb, 33/50; Muhammed, 47/4; Mücâdele, 58/3-4; Meâric, 70/30-35.

Köleliğin devam ettiği dönemlerde müslümanlar, Kur'an ve Sünnet'teki öğretiye uygun olarak, çoğunlukla köle ve cariyelerine birer aile üyesi olarak bakmışlar, ayrıca köle satın alıp azad ederek Allah rızasını kazanmayı ahlâki bir şuur olarak sürekli canlı tutmuşlardır. İslâm tarihinin hiçbir döneminde kölelik önemli bir kazanç ve üretim aracı olarak görülmemiştir. Buna karşılık Batı'da köle ticareti yapmak ve köleleri bir üretim aracı olarak kullanmak temel bir zihniyet ve uygulama olarak sürmüştür. Batıda köleliğin fiilen ortadan kalkması, bazı insani yaklaşımların yanında, daha çok sanayinin gelişmesi ve insan gücünün artık hem pahalı hem de verimsiz hale gelmesiyle mümkün olmuştur. İslâm köleliği tamamen kaldırmayı hedeflediği, bunun için gerekli tedbirleri aldığı ve kapıyı açık bıraktığı için dünya köleliği kaldırmaya karar verdiğinde müslümanlar buna kolaylıkla katılabilmişlerdir; İslâm dini bu konuda onlar için bir engel değil, teşvik unsuru olmuştur.

Bütün bunlara rağmen İslâm tarihinde köleliğin devam etmesi ve bu insanlık ayıbını başka milletlerin, oldukça geç de olsa Müslümanlardan önce kaldırmaya teşebbüs etmeleri Müslümanların kusurudur; dinlerini iyi anlamamaları, Allah ve Rasûlü'nün maksadını gerçekleştirme konusunda titiz davranmamaları, dünya menfaatini ahiretinkine tercih etmeleri yüzünden bu böyle olmuştur.⁹⁹

---

⁹⁸ Nûr, 24/33.

⁹⁹ Hayrettin Karaman, “İslâm'ın Kölelik ve Cariyeliğe Bakışı”, Soru Konuları Linki, <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00165.htm> (Erişim: 24 Ocak 2007)

İKİNCİ BÖLÜM

RÂŞİD HALİFELER DÖNEMİNDE BİLÂL B. REBÂH EL-HABEŞÎ

1. Hz. Ebû Bekir Döneminde Bilâl b. Rebâh el-Habeşî

Hz. Peygamber daha defnedilmeden Evs ve Hazrec'ten oluşan Ensâr'dan bazıları, Allah Rasûlü'nden sonra halifenin kim olması gerektiğine dair birtakım düşüncelerle Sâideoğullarına ait Sakîfe'de toplandılar.¹⁰⁰ Ensâr'dan bir kısmı gelip bu olayı Hz. Ebû Bekir'e söyledi. O da yanına Hz. Ömer ve Ebû Ubeyde b. Cerrâh'ı¹⁰¹ alarak toplantının olduğu yere geldiler. Yanlarında Muhâcir' den bazı kimseler de vardı. Ensâr'ın lideri Hazrec'li Sa'd b. Ubâde¹⁰² idi. Hz. Ali, yanında Zübeyr b. Avvâm başta olmak üzere Hâşimoğulları ile beraber Hz. Peygamber'in cenaze işleriyle meşgul olması sebebiyle evinden dışarı çıkmadı. Ensâr'dan Huzeyme b. Sâbit ilk olarak söze girdi:

-“Ey Ensâr! Eğer sizler bu halife seçimi konusunda inisiyatifi Muhâcir' e bırakırsanız, halifelik kıyamete kadar onlarda kalır. Allah sizi Ensâr(yardımcılar) olarak adlandırdı ve Allah Rasûlü de sizin içinizde vefat etti. Bundan dolayı Muhâcirlerin kendisine saygı duyacağı Ensâr'dan birini halife seçmemiz gerekir.”

Bunun üzerine Ensâr'dan Hazrecli olanlar:

-“Evet, doğru! Biz kendi liderimiz Sa'd b. Ubâde'yi halife olarak seçiyoruz” dediler. Müslümanlar özellikle Muhâcirler ne olduğunu anlayamadan Evs kabilesinden Üseyd b. Hudayr söz alarak şöyle dedi:

-“Ey Ensâr! Allah sizlere pek çok mükâfat verdi ve sizlere bir peygamber vererek ödüllendirdi. Siz bu halifelik meselesini Kureyş'e bırakın. Çünkü bu onların hakkıdır. Bu

¹⁰⁰ İbn Kesir, “*el-Bidâye*”, VI/302.

¹⁰¹ Ebû Ubeyde Âmir b. Abdillâh b. el-Cerrâh el-Fihri el-Kureşî. Hicretten kırk yıl kadar önce Mekke'de doğdu(583). Hz. Peygamber'in onuncu dedesi olan Fihri ile soyları birleşir. Cahiliye devrinde Mekke'de okuma yazma bilen birkaç kişiden biridir. İslâmiyet'in ilk yıllarında Hz. Ebû Bekir vasıtasıyla Müslüman olmuştur. Hz. Ömer devrinde Sûriye orduları başkumandanlığı yapmıştır. Hz. Ebû Ubeyde “Amvâs” vebasından 18/639 yılında vefat etmiştir. Bugün kabri Vâdilürdün'de Gürülbilevne bölgesindeki Ebû Ubeyde köyünde bulunmaktadır. (Bkz. Önkâl, Ahmet, “*Ebû Ubeyde b. Cerrâh*”, DİA. , İstanbul, 1994, X/249- 250).

¹⁰² Sa'd b. Ubâde b. Duleym b. Hârîsa b. Ebî Hazîma b. Sa'lebe b. Tarîf el-Hazrecî el-Ensârî. Künyesi Ebû Kays'tır. İkinci Akabe bey'atinde bulunmuştur. Bedir savaşına katılmamıştır. Nadiroğulları ve Kurayzoğulları Yahudilerinin muhasarası sırasında ve Tebük seferinde kendi şahsi malından çokça tasarrufta bulunmuştur. Hz. Ebû Bekir' e bey'at etmemiş ve Şam'ın güneyindeki Havran'a gitmiş ve burada Hz. Ömer devrinde M.637 yılında vefat etmiştir.(Bkz. Zettersteen, K.V. , “*Sa'd b. Ubâde*”, İ.A. , İstanbul, 1964, X/21- 22).

halde sizler onların seçtiği kimseye itaat edin ve onların uzaklaştığı kimselerden de uzak durun”. Üseyd’den sonra Hazrecli Beşîr b. Sa’d¹⁰³ söz aldı ve şunları söyledi:

-“Ey Ensâr! Sizler Kureyş kabilesine, Kureyş’liler de size bağlıdır. Eğer siz bir şeyin doğru ve hakk olduğunu ortaya atsanız, kimse bunun aksini söyleyemez. Şayet siz: “Biz Allah Rasûlü’ne sığınma hakkı tanıdık ve ona yardım ettik” diyecek olursanız, şunu iyi bilin ki Allah Kureyş’lilere size verdiğinden daha iyisini nasip etmiştir. O halde sizler “Allah’ın nimetini nankörlükle değiştiren ve kavmini zarara sürükleyen” kimselerden olmayın”. Bunun üzerine Evs’ten Uveym b. Sâ’ide ayağa kalkarak şunları söyledi:

-“Ey Ensâr! Siz İslâmı müdafaa eden ilk kimseler olmuştunuz; şimdi iman edenlerle vuruşan ilk insanlar olmayın. Hilafet ancak peygamberlik vazifesi kimler arasından gelmişse onlara aittir. O halde hilafet konusunu Allah’ın elçilik görevini verdiği kimselere bırakınız”. Bundan sonra Ma’n b. Adî ayağa kalktı ve şöyle dedi:

-“Ey Ensâr! Kureyşliler bir tarafa, eğer bu halifelik size aitse, sizin tarafınızdan seçilecek olan kimseye bay’at edebilmeleri için onları bu durumdan haberdar edin. Fakat bu, Kureyşlilere aitse ve siz bunun dışındaysanız bu işi onlara bırakın. Zira Allah’a yemin olsun ki Hz. Peygamber, Ebû Bekir’i cemaat namazlarını kıldırmak üzere imam tayin etmeden evvel vefat etmedi; biz de bu hareketten dinin direğini teşkil eden namazda Allah Rasûlü’nün onu bizim için seçtiğini öğrenmiş olduk”.¹⁰⁴

Bu konuşmalar ve tartışmalar böyle devam etti. Tüm bu konuşmaları dinledikten sonra Hz. Ebû Bekir konuşmak için ayağa kalktı. Muhâcirlerin meziyetlerini, Allah Rasûlü’nün davetine ilk uyanların onlar olduğunu ve bu yolda pek çok sıkıntı ve işkencelere maruz kaldıklarını belirtip, arkasından Ensâr’ın hizmetlerinden bahseden, onları öven bir konuşma yaptı.

Daha sonra Hz. Peygamber’in “İmamlar Kureyş’tendir” sözünü nakletti ve Ensâr’a dönerek:

-“Emirler bizden, vezirler sizden olsun. Sizinle istişare yapılmadan, fikriniz alınmadan hiçbir konuda karar alınmayacaktır”.¹⁰⁵

¹⁰³ İslâmiyet’ten evvel okuma-yazma bilen ender sahabelerden biridir. 622’de “Akabe”deki ikinci bey’ate ve bundan sonra Hz. Peygamber’in yaptığı tüm savaşlara katılmıştır. Hz. Peygamber’in emri ile M.628 de 30 kişi ile birlikte Fedek’e gönderilmiştir. Beşîr b. Sa’d, M.633 yılında İranlılarla yapılan “Ayn el-Tamr” savaşında şehit olmuştur. (Bkz. Zettersteen, K.V. , “Beşîr. Başîr b. Sa’d”, İ.A. , İstanbul, 1964, II/573).

¹⁰⁴ İbnü’l Esîr, *el-Kâmil fi’t-Târih*, Beyrut, 1965, II/327.

¹⁰⁵ Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I/1107.

Hız. Ebû Bekir sözünü bitirince Hubâb b. Münzir bir teklif sundu. Onun teklifine göre bir Emir Ensâr'dan, bir Emir de Kureyş'ten olacaktı. Bu teklif başta Hız. Ömer olmak üzere sahabe tarafından fazla önemsenmedi. Ve Hız. Ömer'le Hubâb arasında birtakım tartışmalar oldu. Bu tartışmalar sürüp giderken Hız. Peygamber'in; "İmamlar Kureyşten'dir" sözünün de Ensâr'ın bir kısmı tarafından tasdik edilip, hilâfet meselesinin Kureyş'e bırakılması gerektiği görüşü hâkim olmaya başlayınca; Hız. Ebû Bekir uygun bir ortamı buldu ve:

-“Ben bu halifelik işine uygun biri değilim. İşte Ömer, işte Ebû Ubeyde; hangisini uygun görürseniz ona itaat edin”¹⁰⁶. demiştir. Hız. Ömer'le, Hız. Ebû Ubeyde b. Cerrâh bu teklifi reddettiler ve: “Sen varken biz bu işe kendimizi sokmayız, çünkü sen Muhâcirlerin en büyüğüsün. Hicret esnasında Hız. Peygamber ile mağarada yalnız kalan, hastalığında namaz için ona vekâlet edensin, sen elini uzat, biz sana bey'at edelim” dediler. Böylece Hız. Ali ve aile çevresi dışında tüm Medine halkı Hız. Ebû Bekir'e bey'at etti. Sa'd b. Ubâde başkanlığındaki Hazrecliler de kendi girişimlerinin bir sonuç vermediğini gördüler. Hız. Ebû Bekir genel bey'at'ın ardından mescidde bir konuşma yaparak görevine başlamıştır.

Hız. Peygamber vefat ettiğinde ve henüz defnedilmemişken Hız. Bilâl ezan okudu. “Eşhedü enne Muhammeden Rasûlüllah” dediği zaman, ashâb mescitte yüksek sesle ağladılar. Hız. Peygamber defnedildikten sonra halife Hız. Ebû Bekir, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'den ezan okumasını istedi. Fakat Hız. Bilâl:

-“Eğer sen beni -senden ayrılmayayım diye- azad ettiysen, senin emrini kabul etmekten başka çare yoktur. Ancak, eğer beni Allah rızası için azad ettiysen, o zaman beni kim için azad etmiş isen beni ona bırak” dedi. Hız. Ebû Bekir:

-“Ya Bilâl! Ben seni Allah rızasından başka hiçbir şey için azad etmedim” diye cevap verdiğinde; Hız. Bilâl:

-“Öyle ise ben de Allah'ın Peygamberinden sonra hiç kimseye müezzinlik etmem” deyince; Hız. Ebû Bekir de:

-“Sen bilirsin ya Bilâl” cevabını vermiştir.¹⁰⁷

¹⁰⁶ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, II/330.

¹⁰⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/237; Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, I/567- 568.

Çünkü Allah Rasûlü'nün vefatı Hz. Bilâl'i çok etkilemişti. Onun vefatından sonraki bir hayat Hz. Bilâl'in eski ruh zenginliğini, eski günlerini yaşatamayacaktı. Burukluk duymaktaydı. Öyle ki Hz. Bilâl, ezanı dahi okuyamayacak durumuna gelmişti. Mahzun durumdaydı. Allah Rasûlü'nün vefatı üzerine Medine'de kalmaya dayanamamış ve ayrılmaya karar vermiştir.

Hz. Peygamber vefat ettikten ve arkasından Hz. Ebû Bekir halife seçildikten kısa bir müddet sonra Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, Hz. Ebû Bekir'e gelip:

-“Ey Allah Rasûlü'nün halifesi! Rasûlüllah'ın: “Mü'minlerin amelleri içinde en üstün olanı Allah yolunda cihaddır” buyurduğunu kulağımla işittim. Bunun için, ölünceye kadar Allah yolunda cihaddan ayrılmak istemiyorum” deyip halifeden izin istedi. Fakat Hz. Ebû Bekir, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin bu isteğine olumlu yaklaşmamış ve şöyle cevap vermiştir:

-“Bilâl! Allah aşkına ve benim senin üzerindeki hakkımın hürmetine bunu benden isteme. Yaşımın ilerleyip gücümün azaldığı ve ölümümün yaklaştığı şu sıralarda beni bırakman doğru değildir”. Hz. Ebû Bekir'in bu isteği üzerine Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, cihad arzusundan belli bir süre vazgeçerek halife Ebû Bekir'in yanından ayrılmadı. Hz. Ebû Bekir vefat edip, Hz. Ömer İslam toplumunun yeni halifesi olunca ondan izin isteyip cihad için Şam'a yerleşecektir.¹⁰⁸

Hz. Bilâl, cihad etmeyi ezana tercih etmiştir. Hz. Peygamber yaşadığı müddetçe onun müezzini olarak Allah'ın ismini tüm dünyaya haykıran ve müezziniliği dolayısıyla Allah Rasûlü'nün pek çok taltif ve övgüsüne mazhar olan Hz. Bilâl, yüce bir imana sahip, cihad'ın önemini iyi kavramış örnek bir mü'min olarak karşımıza çıkmaktadır.

2. Hz. Ömer Döneminde Bilâl b. Rebâh el-Habeşî

Hz. Ebû Bekir vefat edince Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, yeni halife Hz. Ömer'e geldi ve daha önce Hz. Ebû Bekir'den izin almak için Allah Rasûlü'nün cihad hakkında söylediği sözleri Hz. Ömer'e de söyledi. Halife Hz. Ömer de onun bu isteğini reddetti ise de Hz. Bilâl'in çok ısrarlı davrandığını ve itiraz ettiğini görünce; halife Ömer, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'ye:

¹⁰⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/236, VII/386; el-Buhârî, (*Fedâilü Ashâbi'n-Nebî,25*), VIII/3529; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I/244; Kandehevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, I/567.

-“Peki, ama sen gidince ezanı kim okuyacak, bu görevi kime bırakıyorsun?” dedi. Hz. Bilâl:

-“Müezzinlik görevini Sa’d’a bırakıyorum. Çünkü Sa’d, Rasûlullah zamanında Kuba’ da ezan okumuştur” diye cevap verince; Hz. Ömer, müezzinlik görevini Sa’d ve Ukbe’ye vermiştir.

Hz. Ömer böylece Bilâl b. Rebâh el-Habeşî’nin gitmesine izin verdi. Hz. Bilâl de Medine’den ayrılarak Suriye’de birçok şehir ve bölgenin fethine iştirak etmiş ve Şam şehrine yerleşmiştir.¹⁰⁹ Kaynaklarda Hz. Bilâl’in burada hangi savaşlara katıldığına dair bir bilgi yoktur.

Halife Hz. Ömer, hicretin 16. yılında bölgeyi teftiş etmek ve Kudüs şehrini bizzat teslim almak için Şam’a geldiğinde Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, Hz. Ömer’i Câbiye’de karşılaşmış, sonra Hz. Ömer ile birlikte Kudüs’e girerek, buranın nasıl teslim olduğunu görmüştür.¹¹⁰

Hz. Ömer, Şam’a geldiği zaman Bilâl b. Rebâh el-Habeşî:

-“Ya Ömer! Ya Ömer! diye seslenince; halife Hz. Ömer:

-“Ben buradayım. Ne diyorsun ya Bilâl?” diye cevap verdi.

O sırada askerî komutanlar da Hz. Ömer’in yanında idiler.

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî :

-“Sen bunlarla Allah arasında aracısın. Allah ile senin aranda ise aracı yoktur. Önüne bak, sağına bak, soluna bak. İslâm askerleri açlıktan kırılırken, bunlar hep kuş eti yiyorlar” deyince; Hz. Ömer:

-“Doğru söylüyorsun ya Bilâl. Vallâhi bunlar, her bir askere günde iki avuç buğday ile yeteri kadar sirke, zeytinyağı ve yiyecek vermeyi bana söz verip üzerlerine almadıkça, şu oturduğum yerden kalkmayacağım” demiştir. Bu durum üzerine komutanlar Hz. Ömer’ e:

-“Ey Mü’minlerin Emîri! Biz bunu üzerimize alıyor ve kabul ediyoruz. Bu bizim üzerimize borçtur. Allah’a şükür vardır. Yüce Allah büyük bir bolluk ihsan etsin” diyerek söz vermişlerdir. Halife Hz. Ömer de :

¹⁰⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, III/236; İbn Hallikân, *Vefayâtü’l-A’yân*, III/70; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/102; Kandehlevî, *Hayâtü’s-Sahâbe*, I/567.

¹¹⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, VII/386.

-“Peki, iyi öyleyse ”¹¹¹ diyerek buna sevindiğini belirtmiştir. Böylece Hz. Bilâl, bu durumun düzeltilmesini sağlamıştır.

Bir gün halife Hz. Ömer’in kapısında, içinde Süheyl b. Amr, Ebû Süfyân b. Harb ve Kureyş kabilesi ileri gelenlerinin de bulunduğu bir halk kitlesi toplanmıştı. Hz. Ömer’in kapıcısı çıkıp Suheyb er-Rûmî, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî ve Ammâr b. Yâsir gibi Bedir savaşında bulunan sahabeyi içeri aldı, diğerlerinin yüzüne bile bakmadı. Çünkü kendisi de Bedir savaşında bulunduğu için Bedir savaşında bulunan ashâbı severdi. Bedir ashâbı hakkında ayrıca Hz. Ömer’den de onların incitilmemeleri konusunda bir takım uyarılar almıştı. Hz. Ömer’in kapıcısının bu davranışından canı sıkılan Ebû Süfyân b. Harb:

-“Vallâhi bugüne kadar böyle bir davranışla karşılaşmadım. Şu köleler içeri alınıyor da, bize hiç dönüp bakılmıyor bile” deyince; Süheyl b. Amr:

-“Arkadaşlar! Yüzünüzden kızmış olduğunuzu anlıyorum. Kızacaksanız kendinize kızın. Şu içeri alınanlar da İslâmiyet’e çağırıldılar, biz de çağırıldık. Onlar acele ettiler, biz geciktik. Bizim şu kapıda bekleyişimiz geçici bir şeydir. Esas üzücü olan husus, onların bizden önce davranıp İslamiyet’te üstünlük ve şeref kazanmış olmalarıdır. Allah’a yemin ederim ki, siz buna hiçbir çare bulamaz ve artık onlara yetişemezsiniz. Hiç değilse şu cihâd fırsatını kaçırmayıp cihada koşunuz. Belki Allah size şehitlik nasîb eder de yüzünüz ağarır” dedikten sonra ayağa kalkıp elbisesini tozdan silkeledi, evinin yolunun tutup hazırlandı ve hemen cihad için Şam’ın yolunu tuttu.¹¹²

Yine bir gün, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî ve Ebû Süfyân b. Harb, halife Hz. Ömer’i görmeye gelmişlerdi. Hz. Ömer’in hizmetçisi içeri girip, Kureyş’in eşrafından olan Ebû Süfyân’ın adını önce zikrederek, “Ebû Süfyân b. Harb ile Bilâl b. Rebâh el-Habeşî geldi.” şeklinde takdimini yapmıştı. Bunun üzerine halife Hz. Ömer kızmış ve izin vermemiştir. Hizmetçiden sözünü “Bilâl b. Rebâh el-Habeşî ile Ebû Süfyân b. Harb geldi” şeklinde söylemesini istemiş, O da önce Hz. Bilâl’in ismini söylemiştir. Hz. Ömer ancak ondan sonra içeri girmesine izin vermiştir.¹¹³

Halife Hz. Ömer, azad edilmiş (Mevâlî) olan müslümanların da Divan defterlerine, kendilerini azad edenlerle birlikte yazılmalarını emretmiştir. Ayrıca o,

¹¹¹ Kandehlevî, *Hayâtü’s-Sahâbe*, II/332-333.

¹¹² Kandehlevî, *Hayâtü’s-Sahâbe*, I/564.

¹¹³ Afzalurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, III/338.

Mevâlî' nin, kendilerini azad edenlerin kabilelerine yazılmayı istemeyip müstakil bir şekilde kendi başlarına kalmayı isterlerse, o şekilde kaydedilmelerini ve kendilerini azad edenler seviyesinde onlara atıyye bağlanmasını kararlaştırmıştır.

Suriye fetihlerine iştirak etmek üzere Şam'da bulunan Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'ye Hz. Ömer, divanda kiminle birlikte yer almak istediğini sormuş, Hz. Bilâl de halifeden, hicretten sonra Hz. Peygamber'in Medine'de kendisiyle kardeş yaptığı Ebû Ruveyhâ Abdullah b. Abdirrahman el-Has'amî ile birlikte divana yazılmasını istemiştir. Bunun üzerine halife Hz. Ömer, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin, Has'am kabilesi içerisinde divana yazılmasını emretmiştir. Ayrıca Habeşistanlı diğer müslümanlar da aynı kabilenin divan defterlerine ilave edilmişlerdir.¹¹⁴

Halife Hz. Ömer, büyük veba salgınından sonra ziyaret ettiği Suriye'de bazı müslümanlar Hz. Bilâl'in ezan okuması için halifeye müracaat etmişler, Hz. Ömer'in isteği üzerine ezan okumuştur. Onun ezanını dinleyenler sesini tanıdılar. Hz. Bilâl'in okuduğu ezanla Hz. Peygamber döneminin gözlerini önünde canlandığını hissettiler ve ezan bitinceye kadar başta halife Hz. Ömer, Ebû Ubeyde b. Cerrâh ve Muâz b. Cebel gibi sahabenin ileri gelenleriyle birlikte tüm dinleyenlerin gözleri yaşarmıştır.¹¹⁵ Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin, Hz. Peygamber devrini hatırlatan ezanı okuması ile insanlar büyük sevinç yaşadılar.

Hz. Peygamber'in vefatından sonra Medine'den Şam'a giden Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, Şam'a gitmiş, kendi isteğiyle "Havlân" kasabasına yerleşmiş ve hayatının son demine kadar orada yaşamıştır. Hz. Bilâl, burada bulunduğu sırada Ebû'd-Derdâ'nın ailesine mensup bir kadınla evlenmiş ve Medine'de Hz. Peygamberin aralarında kardeşlik tesis ettiği Ebû Ruveyhâ Abdullah b. Abdirrahman el-Has'amî' yi buraya getirmiştir. Hz. Bilâl, burada huzur ve sükûn içinde yaşıyordu. İslâm dini insanlar arasında tam bir eşitlik tesis etmiş olduğundan en itibarlı aileler bile Hz. Bilâl ile akrabalık kurmaktan çekinmiyorlardı. Çünkü İslâmiyet insanlar arasındaki ırk, renk, sınıf ve ayrılıklarını ortadan kaldırıp atmıştı. Bundan dolayı Ensar' ın en ileri gelen aileleri Hz. Bilâl' in arzusunu yerine getirmişler, O'na kızlarını vermekten çekinmemişlerdir.

¹¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîra*, III/38; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/233; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I/244.

¹¹⁵ İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I/244; İbni Hallikân, *Vefâyâtü'l-A'yân*, III/70; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/102.

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, Şam'da bir müddet kaldıktan sonra bir gece rüyasında Hz. Peygamber'in kendisine uykusunda "Beni ziyaret etmeyecek misin ya Bilâl?" şeklindeki siteminden etkilenerak uykudan uyanır uyanmaz, yolculuk hazırlığına başlamıştır. Hazırlığını tamamladıktan sonra Medine yolunu tutmuş ve Ravza-i Mutahhara'ya yüzünü gözünü sürerek Medine'de Allah Rasûlü ile birlikte geçirdiği günlerin hatırasını düşünerek ağlamıştı. Hz. Ömer, onu "Yâ şeyhim, yâ şeyhim" diyerek karşılamıştı. Bu sırada Hz. Bilâl'i, Rasûlüllah'ın sevgili torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin görmüşler ve bir gün sabah ezanını okumasını rica etmişlerdir. Hz. Bilâl de onların bu arzusunu yerine getirerek Mescid-i Nebevî'de ezan okumuş, onun sesini duyan Medineliler yerlerinden fırlayarak, ezanı dinlemeye başlamışlar, birinci şehâdetten sonra Hz. Muhammed'in, Peygamberliğini ikrar eden şehâdet; "Eşhedü enne Muhammeden Rasûlüllah" tekrar okunurken herkes Allah Rasûlü'nün mübarek kabrinden kalktığını tahayyül ederek evlerinden, kapılarından dışarı atılmışlar; erkek, kadın bütün Medine halkı mescide koşmuşlardır. O sabah müslümanlar, tüm Medine'ye peygamber devrini bütün canlılığı ile yaşatan, herkesin hislerini coşturan, bütün müslümanların Allah Rasûlü'ne karşı duydukları derin sevgi ve bağlılığı tecelli ettiren bir gün yaşamışlardır.¹¹⁶

---

¹¹⁶ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *Uyûnu'l-Ahbâr*, Şerh: Müfid Muhammed, Beyrut, trz., III/72; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, I/245; Kettânî, *Hz. Peygamberin Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, I/157.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİLÂL B. REBÂH EL-HABEŞÎ'NİN ŞAHSİYETİ VE VEFATI

1. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin Fiziki Özellikleri

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, insanların en düzgün konuşanlarından. Sesi çok güzeldi ve fasih konuşurdu.¹¹⁷ Uzun boylu, zayıf ve sırtı hafifçe kambur, zenci, ince yüzlü ve gür kır saçlı, sevecen, dost canlısı, omuzları dik ve göğüs hizasının üzerine çıkmış, yumuşak tabiatlı bir kimse idi. Saçındaki ak telleri koparıp atmazdı.¹¹⁸

2. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin Müezzinliği

Hz. Peygamber, Medine'ye hicretinden sonra ilk iş olarak Mescid yapılması için çalıştı ve kısa sürede müslümanlar ilk mescidlerine kavuştular. Böylece Mescidde cemaatle namaz kılma imkanına kavuşmuş olmakla birlikte, müslümanlar burada her türlü sorunlarını görüşüyorlardı. Zamanla bu mescid, İslâm devletinin merkezi durumuna gelecektir.

Allah Rasûlü Medine'de huzura kavuştu ve İslâm'ın durumu güçlendi. Artık namazı serbestçe kılmaya herhangi bir engel kalmamıştı. Oruç ve zekât farz kılındı, haram ve helaller belirlendi. Ezan teşri olunmadan önce mü'minlerin, namaz vakitlerini bilmeleri ve namazlarını zamanında eda edebilmeleri için "es-Salât, es-Salât"; yani "Buyurun namaza, buyurun namaza!" diye nida edilirdi. Namaza bu şekilde davet bir hayli zahmetli olduğundan Hz. Peygamber, bu meseleyi halletmek için ashâbı ile istişarede bulundu. Sahâbeden bazıları:

-“Çan çalalım” dediler. Hz. Peygamber:

-“O, Hristiyanlar'a mahsustur” buyurdu. Bazı sahâbe de:

-“Boru çalalım” dedi. Hz. Peygamber:

-“O da, Mecûsîlere mahsustur” buyurdu.

¹¹⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/102.

¹¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/239, VII/386; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I/245; İbni Hallikân, *Vefayâtü'l-A'yân*, III/70; V/548; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/102.

Ensar' dan Abdullah b. Zeyd,¹¹⁹ namaza davetin nasıl olacağını daha önce rüyasında görmüştü. Bu istişare sırasında rüyasını Hz. Peygamber'e anlatmış, Allah Rasûlü de bunu tasvip edip Hz. Bilâl'i çağırmış ve O'na ezanı okumasını emretmiştir.

Abdullah b. Zeyd, bu olayı şöyle anlatıyor:

-“Allah Rasûlü'ne rüyamı anlattıktan sonra “İnşallah hak rüyadır” buyurdu. Sonra, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî ile beraber kalk da gördüğünü ona anlat ve öğret, ezanı okusun. Çünkü Bilâl'in sesi senden daha yüksektir” buyurdular. Bilâl ile beraber kalktık, ben ona öğretmeye, o da okumaya başladı. Derken o sırada Ömer b. Hattâb, ezanı duydu ve “Ya Rasûlallah! Seni Hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki bunu ben rüyamda gördüm” dedi. Allah Rasûlü “Allah'a şükürler olsun” buyurdu.¹²⁰

Böylece ezan, İslâm'ın yüce bir çağrısı olarak yerleşiyor, Allah'ın göndermiş olduğu son Tevhîd dininin sesinin her gün beş kez yeryüzünde tekrarlanması başlamış oluyor ve Bilâl b. Rebâh el-Habeşî de, Allah Rasûlü'nün ilk müezzini olma şerefine ulaşıyordu.¹²¹

Hz. Bilâl, ilk ezanını Neccâroğullarına ait yüksek bir evin damına çıkarak okudu. Daha sonra Mescid-i Nebvî'nin arka tarafına ezan okumak için özel bir yer yapıldı.¹²²

Medîne'de ezan okunması emredilince, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî ve Abdullah b. Ümmi Mektûm Allah Rasûlü'nün ilk müezzinleri olarak sırayla ezan okumaya başladılar. Bir kez Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, bir kez de Abdullah b. Ümmi Mektûm ezan okurdu. Hz. Bilâl, çok güzel sesli ve fasih dilli biriydi. Mekke'nin fethi gününde Hz. Peygamber'in emriyle Kâbe'nin damına çıkarak ezanı okudu.¹²³ Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, gece; fecr'den önce ezanı okur, uyuyanları uyandırır. Abdullah b. Ümmi

¹¹⁹ Ebû Muhammed Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe el-Ensârî. “Sâhibu'l-Ezân” olarak bilinmektedir. Hz. Osman devrinde 32/653 yılında Medine'de vefat etmiştir. (Bkz. Çakan, İsmail L., “*Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe*”, DİA., İstanbul, 1988, I/144).

¹²⁰ İbn Hişâm, *es-Sîra*, III/40-42; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I/246-248; İbn Hanbel, IV/42; İbnü'l Adîm, Kemâleddin Ömer b. Ahmed b. Ebî Cerâde, *Buğyetü't-Taleb fî Târih-i Haleb*, Thk: Süheyl Zekkâr, Beyrut, trz., IX/4152; Mahmud Şâkir,(1351/1933), “*İslâm Târihi*”, Çev: Ferit Aydın, İstanbul, 1995, I/371; Sariçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, DİB, Ankara, 2003, s.146.

¹²¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII/385; İbnü'l Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe*, I/243; Kettâni, *Hz. Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, I/157; K. Hitti, Philip, *Siyasi ve Kültürel İslâm Târihi*, I/158.

¹²² Sariçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, s.146.

¹²³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV/207; Kettâni, *Hz. Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, I/156.

Mektûm ise fecr'i bekler, ezanı fecr'de okurdu.¹²⁴ Nitekim İbn Ömer'in rivâyetine göre, Allah Rasûlü: "Bilâl ezanı gece okuyor. Sizler İbn Ümmü Mektûm ezan okuyuncaya kadar yiyiniz, içiniz"¹²⁵ buyurmuştur.

Ezanı bazen Bilâl b. Rebâh el-Habeşî okur, Abdullah b. Ümmi Mektûm kamet getirir, bazen de Abdullah b. Ümmi Mektûm okur, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî kamet getirirdi. Ancak ezanları genelde Bilâl b. Rebâh el-Habeşî okurdu. Çünkü O, Allah Rasûlü'nün baş müezziniydi. İbn Ümmü Mektûm ise daha çok, sefere çıkıldığında Hz. Peygamber tarafından Medine'de vekil olarak bırakılır ve müezzinlik görevini Hz. Bilâl olmadığı sürece o yerine getirirdi.¹²⁶

Allah Rasûlü'nün üç müezzini vardı: Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, Abdullah b. Ümmi Mektûm ve Ebû Mahzûre.¹²⁷ Hz. Bilâl olmadığı zaman ezanı Abdullah b. Ümmi Mektûm ve Ebû Mahzûre okurlardı.¹²⁸

Abdullah b. Ümmi Mektûm, Hz. Hatice'nin dayısının oğludur. İslâmiyet'ten önceki adı Husayn olup, Hz. Peygamber tarafından değiştirilip Abdullah adını almıştır. Nesebi; Abdullah b. Kays b. Zâide el-Kureşî el-Âmirî'dir. Hz. Ömer devrinde, M.636 yılında vefat etmiştir. İslâmiyet'te özürülülerle ilgili çeşitli hükümlerin belirlenmesi İbn Ümmü Mektûm vesilesiyle mümkün olmuş, onların vekil bırakılmaları, imamlık yapmaları, savaşa iştirak etmeleri, farz namazlara katılmaları, korunma amacıyla köpek besleme gibi konular açıklık kazanmıştır. Âmâ oluşu yanında evinin camiye uzaklığını da ileri sürerek Hz. Peygamber'den izin istemişse de bulunduğu yerde ezanı duyduğu için bu isteği uygun görülmemiş, ancak mazereti sebebiyle köpek beslemesine izin verilmiştir.¹²⁹ Henüz küçük yaşlarda gözlerini kaybetmiştir. Mekke'de İslâm'ın ilk yıllarında müslüman olmuştur. Suffa ashâbındandır. Gözleri görmediği için genellikle savaşlara katılmaz ve Hz. Peygamber tarafından namazları kıldırması için yerine vekil

¹²⁴ İbn Hişâm, *es-Sîra*, III/42; Kettânî, *Hz. Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, I/157.

¹²⁵ İbn Hanbel, II/9,57.

¹²⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV/207.

¹²⁷ Ebû Mahzûre Evs b. Mi'yer b. Levzân el-Cumahî. Mekke'nin fethedildiği yılda Müslüman oldu. Sesinin güzel olması sebebiyle daha Müslüman olmadan önce Hz. Peygamber ondan bir namaz vaktinde ezan okumasını istemiş, o da bu isteği istemeyerek de olsa yerine getirmiş, ancak daha sonra gönü İslâm'a ısınmış ve Müslüman olmuştur. 678 veya 679 yılında ölünceye kadar Mekke'de müezzinlik görevini yerine getirmiştir. (Bkz. Sarıçık, Murat, "*Ebû Mahzûre*", DİA, İstanbul, 1994, X/179- 180).

¹²⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/234.

¹²⁹ Aydınlı Abdullah, "*İbn Ümmü Mektûm*", DİA, İstanbul, 1999, XX/434- 435.

tain edilirdi.¹³⁰ Hicretten önce Mekke’de, bir gün Allah Rasûlü, Kureş’in ileri gelenleri ile görüşüyor, onlara İslâm’ı anlatıyordu. Bu sırada gözleri görmeyen Abdullah b. Ümmi Mektûm:

-“Ya Rasûlallah, Allah’ın sana öğrettiklerinden bana da öğret” diyerek söze karıştı. Bu sözlerini birkaç defa tekrarlardı. Allah Rasûlü ise müşrikleri ikna etmeye çalışıyordu. Müşrikler yanlarında fakir kimselerin söze karışmasından hoşlanmazlardı. Bu duruma Allah Rasûlü’nün canı sıkıldı ve müşriklerle konuşmaya devam etti. Bunun üzerine Abese Sûresinin ilk ayetleri nazil olmuştur: “(Peygamber), âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve çevirdi. (Rasûlüm! onun halini) sana kim bildirdi! Belki o temizlenecek, yahut öğüt alacak da öğüt ona fayda verecek. Kendini (sana) muhtaç görmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun. Oysa ki onun temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin. Fakat koşarak ve (Allah’tan) korkarak sana gelenle de ilgilenmiyorsun. Hayır! Şüphesiz bunlar (âyetler), değerli ve güvenilir kâtplerin elleriyle (yazılıp) tertemiz kılınmış, yüce makamlara kaldırılmış mukaddes sahifelerde (yazılı) bir öğüttür; dileyen ondan (Kur’ân’dan) öğüt alır.”¹³¹

Bu olaydan sonra Hz. Peygamber, her ne zaman Abdullah b. Ümmi Mektûm’u görse : “Merhaba, Rabbimin beni azarlamasına sebep olan arkadaşım merhaba” der, cübbesini serip üzerine oturtur, bir arzusunun olup olmadığını sorardı.

Hz. Peygamber hastalanıp, hastalığı şiddetlendiğinde:

-“Bilâl b. Rebâh el-Habeşî’ ye söyleyin, ezan okusun, Ebû Bekir’e söyleyin, namazı kıldırırsın” buyurmuştur.¹³²

Buhârî, Allah Rasûlü’nün, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî’ ye ezanı nasıl okumasını emir buyurduğunu açıklarken Enes b. Mâlik’ten Allah Rasûlü’nün, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî’ ye:

-“Ezan lafızlarını ikişer ikişer, kamet lafızlarını ise birer birer söylemesini, “Kad Kâmeti’s-Salât” lafzını ise iki defa söylemesini emrettiğini nakletmektedir.¹³³

¹³⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, IV/205,208,212.

¹³¹ *Abese*, 80/1-16.

¹³² İbnü’l-Adîm, *Buğyetü’t-Taleb fî Târih-i Haleb*, IX/4152.

¹³³ el-Buhârî, (*Ezân*, I,2),II/658-660; el-Müslim, Ebü’l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri (261/875), *Sahîhu’l-Müslim*, İstanbul, 1992, Salât, 5.

Sabah ezanlarında iki kere “es-Salâtü Hayrün Mine’n Nevm” denilmesi Bilâl b. Rebâh el-Habeşî’nin uygulamasıdır. Bir gün Hz. Bilâl, sabah vaktinin girdiğini haber vermek için geldiği vakit Allah Rasûlü’ nü biraz dalgın bulmuş, bunu öğrenince iki kere “es-Salâtü Hayrün Mine’n Nevm” (Namaz uykudan daha hayırlıdır) diye seslenmiştir. Hz. Bilâl’in böyle söylemesi Allah Rasûlü’nün hoşuna gitmiş ve ona “Ya Bilâl! Bu ne güzel söz! Sabah ezanlarını okuduğunda bunu devamlı söyle” buyurmuşlardır.¹³⁴

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, ezanı okuduktan sonra Allah Rasûlü’nün odasına doğru eğilir, “es-Salât yâ Rasûlallah!” diyerek Rasûlüllah’ı imamete davet eder, ondan sonra mescide girerek kâmet getirir ve böylece bütün mü’minler Allah Rasûlü’nün arkasında cemaat halinde ibadetlerini yerine getirirlerdi.¹³⁵

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, ezanı okuduktan sonra safları düzeltir ve safları düzeltinceye dek namaza duracak olanların diz sinirlerine kamçıyla vururdu.¹³⁶

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, mescidin kible tarafında bulunan ve üstündeki kirişler vasıtasıyla tırmandığı bir sütunun (üstüvane; silindir biçiminde yapılan yüksekçe yer) üzerinde ezan okurdu.¹³⁷

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, Hz. Peygamber’in vefatından sonra hicretin 16. yılında halife Hz. Ömer’in isteği ile Suriye’de, yine halife Hz. Ömer döneminde Medine’yi ziyareti sırasında Allah Rasûlü’nün sevgili torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’in istekleri üzerine Medine’de ezan okumuştur. Bu, Hz. Bilâl’in son ezanı olmuştur.¹³⁸

Ezan teşrî olunur olunmaz Allah Rasûlü’nün, ezanı Hz. Bilâl’in okumasını istemesinin sebebi; sadece sesinin güzel olmasından mı kaynaklanıyordu acaba? Ashâbtan sesi güzel ve gür olan başka birisi yok muydu? Sesinin güzel olmasının yanında, Hz. Bilâl İslâm’ın ilk yıllarında ezilen, acı ve işkence çeken zayıf kimselerin temsilcisi konumundaydı. O, Allah ve elçisine inandığı için müşriklerin her türlü işkencelerine karşı gösterdiği sabır ve kararlılığından dolayı kendisine bu müezzinlik görevi veriliyordu. Bir bakıma bu, Hz. Bilâl’e Allah’ın bir mükafatı idi.

¹³⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, III/236- 237; İbn Hanbel, IV/43; Seydişehrî, Mahmud Es’ad, *İslam Tarihi*, s.501.

¹³⁵ Kettânî, *Hz. Peygamber’in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, I/158; Hasan, İbrahim Hasan, *Târihu’l-İslâm*, I/438.

¹³⁶ Kettânî, *Hz. Peygamber’in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, I/173.

¹³⁷ Kettânî, *Hz. Peygamber’in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, I/161.

¹³⁸ İbnü’l Esîr, *Üsdü’l-Gâbe*, I/244; Kettânî, *Hz. Peygamber’in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, I/157.

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, bu görevle Allah'ın ismini tüm insanlığa duyurmakla ve insanları Allah'ın huzurunda toplanmaya ve namaz kılmaya davet etmekle görevlendirilmiştir. Hz. Peygamber, bir bakıma onu zenci Müslümanların temsilcisi konumuna getirmiştir. Özellikle Cuma günleri “ pîr-i müezzinîn Bilâl-i Habeşî radiye anhu'l-Bârî hazretlerinin...” diye başlayan müezzinler Bilâl'in ehad'dan ekber'e yükselişini bir başka deyişle vahdetten kesrete erişini, daveti Habeş'ten evrene iletişimi hatırlatmaktadır. Bilâl'i bu yolda izlemek müezzinler için şereflerin en yücesidir. Zira Bilâl'i olduğu gibi her mü'mini yücelten de hiç şüphesiz sadece ve sadece İslâm hizmetidir.¹³⁹

Günümüzde Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin tüm dünya müslümanları nezdinde büyük bir yeri vardır. Kamboçya'da ve Endonezya'nın bazı bölgelerinde müezzinlere “Bilâl” veya “Bilâl-i Ğayr-i Habeşî” denilir. Ayrıca Amerika'daki bazı zenci müslümanlar da kendilerine “Bilâliler” anlamında “The Bilalians” demektedirler; ve bu isimle bir de gazete çıkarmaktadırlar.¹⁴⁰

3. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin Ahlâki Özellikleri

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, en güzel ahlak ile ahlâklanmış, fazilet ve kemal sahibi bir insandı. Sahabenin en faziletlielerindendir. Bir gün olsun görevini yerine getirme hususunda gecikmemiştir. Sıcak veya soğuk demeden görevini en iyi şekilde eda etmiştir. Bir gün soğuk bir gecede sabah ezanını okumuş ama namaz için kimse gelmemiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “Ya Bilâl bunlara ne oluyor?” diye sordu. Hz. Bilâl: “Ey Allah'ın Rasûlü anam-babam sana feda olsun, soğuk onları engelledi” deyince; Hz. Peygamber: “Allah'ım! Onlardan bu soğuğu gider” diye dua etti. Sonra sahabe mescide gelerek Allah Rasûlü ile birlikte sabah namazını kıldılar.¹⁴¹ Hz. Ömer onun hakkında şu ifadeyi kullanmıştır:

- “Ebû Bekir, seyyidimizdir. Seyyidimiz de (Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'yi kastederek) seyyidimizi azad etmiştir”.¹⁴² Bu söz Bilâl b. Rebâh el Habeşî için büyük bir derecedir.

¹³⁹ Çakan, İsmail L., “*Bilâl el-Habeşî*”, Altınoluk, Temmuz/1991, VI/34.

¹⁴⁰ Fayda, Mustafa, “*Bilâl-i Habeşî*”, DİA, VI /153.

¹⁴¹ Ahmed Halil Cum'a, *Ricâlu Mübeşşerûne bi'l-Cenne*, s.314.

¹⁴² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, III/233; el-Buhârî, (*Fedâilu Ashâbi'n-Nebî,25*), VIII/3529; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I/348; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VII/102.

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin ilk müslümanlardan olmasını, onun İslâmiyet yolunda katlandığı zorlukları, onun dini kanaati uğrundaki mükemmel sabır ve sebatını herkes bilir ve ona son derece hürmet ve sevgi gösterirdi.

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, tüm vaktini Allah Rasûlü'ne hizmetle geçirmiştir. Mescid-i Nebevî'de daima hazır bulunurdu. Allah Rasûlü'nün hazinedarlığını yapardı. Ev ihtiyaçları için alınacak her şeyi o tedarik eder, gerektiğinde ödünç para alır, sonra müsait zamanlarda öderdi.

Allah Rasûlü onu cennet ehli bir kişi olarak nitelemiş ve cennetle müjdelemiştir. Hz. Peygamber bir gün sabah namazında Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'ye:

-“Ey Bilâl, müslüman olduktan sonra işlediğin en yararlı ve değerli işinin ne olduğunu bana söyle. Ben bu gece cennette, önümde senin ayakkabılarının seslerini işittim” dedi. Hz. Bilâl de:

-“Ya Rasûlallah! Ben gecenin veya gündüzün herhangi bir vaktinde ne zaman tam anlamıyla bir taharetle bulunursam, güzelce temizlenip abdest alırım, bu taharet ve abdestle Allah'ın benim için takdir ettiği kadar namaz kılarım. Müslüman olduktan sonra bu hareketimden daha üstün ve yararlı bir iş işlemedim”¹⁴³ diye cevap vermiştir.

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, kendisini ve kardeşini evlendirmeleri için Has'am kabilesinden bir topluluğa müracaat ederek Allah'a hamd-ü senâdan sonra onlara şu konuşmayı yapmıştır:

-“Ben Bilâl b. Rebâh el-Habeşî. Bu da kardeşim. Biz aslen Habeşistanlıyız. Bizler dalâlet içindeydik, Allah bize doğru yolu gösterdi. Köle idik, Allah bizi kurtardı. Fakir idik, Allah bizi zengin etti. Bizi evlendirirseniz Allah'a şükrederiz. Reddederseniz de dayanağımız Allah'tır”. Bunun üzerine onları evlendirdiler.¹⁴⁴

Allah Rasûlü'nün Hz. Bilâl hakkında birçok takdîrîkâr ifadeleri vardır. Hz. Peygamber bir gün:

-“Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, İslâmiyet'te Habeşlilerin öncüsüdür, kavimlere göre öncüler dördttür; Ben İslâm'da Arab'ın ilkiyim, Selmân-ı Fârisî İranlıların ilki, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî Habeşlilerin ilki ve Süheyb er-Rûmî de Rumların ilkidir” buyurmuştur.¹⁴⁵

¹⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII/385, III/238-239; İbn Hanbel, II/333; el-Buhârî, (*Teheccüd*,17), III/1100; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I/348; .

¹⁴⁴ İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-Ahbâr*, III/72; Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, III/320-321.

¹⁴⁵ ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I/348.

Bir gün İbn Ömer, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'ye:

-“Sana müjdeler olsun ya Bilâl!” deyince; Bilâl b. Rebâh el-Habeşî:

-“Beni ne ile müjdeliyorsun ey Abdullah?” dedi. İbn Ömer de:

-“Ben Rasûlullah'ın; “Kıyamet günü Bilâl b. Rebâh el-Habeşî gelir, sancağı da yanındadır ve tüm müezzinler onu takip ederler ve cennete girerler” dediğini işittim.¹⁴⁶

Rasûlullah, yine bir gün onun hakkında şöyle buyurmuştur:

-“Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin durumu hurmanın durumuna benzer. Acısını da, tatlısını da yiyebilirsin. Üstelik Bilâl'in bütün ürünleri tatlıdır”.¹⁴⁷

Hz. Peygamber, bir gün Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'ye uğradığında yanında birkaç yığın hurma gördü ve:

-“Bilâl! Bu nedir? diye sordu. Hz. Bilâl de:

-“Ya Rasûlallah! Bunu senin misafirlerin için saklamış bulunuyorum” deyince; Hz. Peygamber:

-“Bunun cehennem dumanı olacağından korkmuyor musun, ya Bilâl? Bunu fakirlere ver ve arşın sahibi olan Yüce Allah'ın seni darlığa düşüreceğinden korkma” buyurmuştur.¹⁴⁸

Ebû Zerr el-Gıfârî, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî ile tartışmaya girdiklerinde Hz. Bilâl'e “Ey siyah kadının oğlu” diye hitap etmesi üzerine Allah Rasûlü Ebû Zerr el-Gıfârî'ye: “Ya Ebû Zerr! Sen onu anasından dolayı ayıpladın mı?” diyerek azarlamıştır ve sonra şunları söylemiştir:

-“Şüphesiz sizin kardeşleriniz, sizin hizmetçilerinizdir. Allah onları sizin ellerinizin altına koymuştur. Her kimin eli altında kardeşi bulunursa, ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin. Ve onlara güçleri yetmeyecek işler yüklemeyiniz. Şâyet onlara zahmet verecek işler yükleyecek olursanız, onlara yardım ediniz”. Allah Rasûlü'nün kendisini azarlaması üzerine Ebû Zerr el-Gıfârî, yanağını yere koymuş ve: “Bilâl ayağıyla basmadıkça yanağımı yerden kaldırmayacağım” diyerek hatasını affettirmiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁶ İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, III/313.

¹⁴⁷ Said Havva, *el-Esâs fi's-Sünne*, VI/131.

¹⁴⁸ Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, II/253.

¹⁴⁹ el-Buhârî, (*Itk, 15*), V/2348.

Bir defasında Selman-ı Fârisî, Süheyb er-Rûmî ve Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin bulunduğu bir topluluğa Kays b. Mutâtiye isminde biri geldi ve: “Bunlar Allah Rasûlü'ne yardımcı olan Evs ve Hazrecliler. Ya bunlar da kim?” dedi. Bu durumu gören Muaz b. Cebel adamı tutup, Allah Rasûlü'nün huzuruna getirdi ve adamın dediklerini Hz. Peygamber'e aktardı. Rasûlüllah kızarak kalktı, camiye girdi. Namazdan sonra cemaate:

-“Ey insanlar, Rabbiniz birdir. Babanız (Adem) birdir. Dininiz birdir. Dikkat edin, Araplık sizin için annelik veya babalık değildir. O sadece bir lisandır. Kim Arapça konuşursa, o Araptır” buyurdu. Hz. Muaz, eteğiyle boğazından sıkıp tuttuğu adamı göstererek: “Ya Rasûlallah, bu münafık hakkında ne dersiniz?” diye sordu. Hz. Peygamber: “Onu ateşe (cehenneme) bırakın” buyurdu. Nitekim bu adam daha sonra irtidat etti ve bu yüzden öldürüldü.¹⁵⁰

Selmân-ı Fârisî, Süheyb er-Rûmî ve Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin de olduğu bir insan topluluğuna Ebû Süfyân b. Harb geldi. Onlar, İslâm'ın ilk günlerinden itibaren Müslümanlara düşmanlık eden Ebû Süfyân'a birtakım sözler söylemişlerdi. Olayı duyan Hz. Ebû Bekir: “Neden böyle söylüyorsunuz? O, Kureyş'in önderi ve efendilerindedir” deyince; bu olay Hz. Peygamber'e iletildi. Allah Rasûlü: “Ey Ebû Bekir! Bu sözü söylemekle belki onları gücendirdin. Eğer onları gücendirdiyse, Rabb'ini gücendirdin”. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir onların yanına gitti ve: “Kardeşlerim, sizleri gücendirdiysem beni bağışlayın” demiş, onlar da: “Hayır ya Ebû Bekir, bizler gücenmedik. Allah seni bağışlasın” demişlerdir.¹⁵¹

Allah Rasûlü, kimsesiz, fakir Müslümanlarla çok ilgilenmiş, onlara ayrı bir değer vermiştir. Onlarla uzun süre oturur, sohbet ederdi. Hz. Bilâl de bunlardandır. Allah Rasûlü, onun varlığına seviniyor, O ezan okuduğunda rahatlık hissediyordu. Diğer insanlara göre onun nazarında Hz. Bilâl'in bambaşka bir yeri vardı.

Hız. Peygamber, bir gün yine Ammâr b. Yâsir, Süheyb er-Rûmî, Habbâb b. Eret ve Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin de bulunduğu fakir Müslümanlarla sohbet ediyordu.¹⁵² O sırada Kureyş'in ileri gelenlerinden yeni Müslüman olan Akra' b. Hâbis et-Temîmî ve Uyeyne b. Hısn el-Fezârî de oraya geldiler. Canları sıkıldı. Bu fakir Müslümanları

¹⁵⁰ Kandehlevî, *Hayâtü's-Sahâbe*, III/36-37.

¹⁵¹ İbn Hanbel, V/64-65.

¹⁵² İbn Hanbel, I/420.

Hz. Peygamber'in yanında görmeleri hoşlarına gitmedi. Çünkü kölelerin, fakirlerin olduğu bir ortamda onlarla bulunmak onlar için onur kırıcı bir şeydi. Onları hakir gördüler ve Hz. Peygamber'e:

-“Biz Arapların önderlerindensiniz. Sizden bize mahsus bir zaman ayırmanızı istiyoruz, dışardan ziyarete gelen insanlar bizi burada kölelerle, fakirlerle oturur görmesinler. Biz sizin yanınıza geldiğimizde onlar gitsinler. Biz yanınızdan ayrıldıktan sonra onları çağırabilirsin” teklifinde bulundular.

Hz. Peygamber: “Evet, olur” dedi. Bu imtiyazın devamlı olması için de Allah Rasûlü'nden bunun bir yazı ile sağlama alınması konusunda garanti istediler. Hz. Peygamber, istedikleri bu imtiyazı yazıya geçirmek için Hz. Ali'ye haber gönderip yanında da bir kâğıtla gelmesini istedi. Yazmak için kâğıdı eline aldığı sırada En'âm Sûresinin 52, 53 ve 54. ayetleri nâzil oldu: “Rablerinin rızasını isteyerek sabah-akşam O'na yalvaranları kovma! Onların hesabında sana bir sorumluluk; senin hesabından da onlara bir sorumluluk yoktur ki bunları kovup da zalimlerden olasın! “Aramızdan Allah'ın kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğu kimseler de bunlar mı!” demeleri için onların bir kısmını diğerleri ile işte böyle imtihan ettik. Allah şükredenleri daha iyi bilmez mi? Âyetlerimize inananlar sana geldiklerinde onlara de ki: Selâm size! Rabbiniz merhamet etmeyi kendisine yazdı. Gerçek şu ki: Sizden kim, bilmeyerek bir kötülük yapar, sonra ardından tevbe edip de kendini ıslah ederse, bilsin ki Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir”.¹⁵³

Bu âyetlerin nâzil olmasıyla Hz. Peygamber elindeki kağıdı attı ve derhal Bilâl b. Rebâh el-Habeşî ve arkadaşlarını çağırttı. Allah Rasûlü onlarla uzun bir müddet dizdize sohbet ettikten sonra onlardan ayrıldı.

Yine bir gün Allah Rasûlü onlarla oturup sohbet ettikten sonra onları orada bırakıp ayrılmıştı. Bunun üzerine Allah şu âyetleri indirdi: “Sabah-akşam Rablerine, O'nun rızasını dişleyerek dua edenlerle birlikte candan sebat et. Dünya hayatının süsünü isteyerek gözlerini onlardan çevirme. Kalbini bizi anmaktan gafil kıldığımız, kötü arzularına uymuş ve işi gücü aşırılık olan kimseye boyun eğme”.¹⁵⁴

Bu âyet geldikten sonra, onlar kendi istekleriyle Hz. Peygamber'in huzurundan ayrılmadıkça Allah Rasûlü onları terk edip ayrılmamıştır.

¹⁵³ En'âm, 6/52-54.

¹⁵⁴ Kehf, 18/28.

Hız. Bilâl, elde etmiş olduğu yüksek dereceye rağmen, onun tevazusu ve nefsiyle murakabesi had safhada idi. Tüm sahabe ona saygı duyardı. Hız. Ömer, Kureyş'in ileri gelenlerinden önce Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, Ammâr b. Yâsir ve Süheyb er-Rûmî'yi yanına alırdı. Bu, onların İslâm'da ilk olmaları ve Hız. Peygamber'in nezdindeki konumlarından dolaydır.

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, Hız. Peygamberden pek çok hadis rivayet etmiştir. Hız. Ebû Bekir, Hız. Ömer, Hibetullah b. Amr, Üsâme b. Zeyd, Ka'b b. Ücra', Abdurrahman b. Usayle, Esved b. Yezîd, Ebû İdrîs el-Havlânî, Saîd b. Müseyyeb ve daha başkaları ondan hadis rivâyetinde bulunmuşlardır.¹⁵⁵

Hız. Bilâl'in rivayet ettiği 44 hadisten ikisi Buhârî'de, biri Müslim'de, bir tanesi de her ikisinde yer almıştır.¹⁵⁶

Ebû Ali ez-Za'ferânî'nin, Hız. Bilâl'in "merfû" olarak rivayet ettiği bazı hadisleri derlediği "Müsned-ü Bilâl" adlı risalesi "Mecmûatü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye" de yayımlanmıştır.¹⁵⁷

4. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin Vefatı

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, Medine'de Hız. Peygamber'in kabrini ziyaret ettikten sonra Şam'a döndü. Günler geçti ve Hız. Bilâl şiddetli bir hastalığa yakalandı. Evden çıkamaz oldu. Nefesini zor alıp vermeye başladı. Eşi yanından ayrılmıyor, ona hizmet ediyordu. Hız. Bilâl'in nefes alıp vermekte zorlandığını gören eşi: "Bilâl, bugün sağlığın nasıl? Bir sıkıntın var mı?" diye sorunca; Hız. Bilâl: "Ayrılık yakın" diye cevap veriyordu.

Hız. Bilâl, son anlarının geldiğini anlamıştı ve Allah Rasûlü'ne olan sevgisinden dolayı ona kavuşacağına seviniyor, ailesi üzüntüden ağlarken Hız. Bilâl, "vatarabâh" (oh ne tatlı) diyerek vefatının yaklaştığından sevinç gösteriyor ve "yarın sevgililerime, Hız. Muhammed ile arkadaşlarına kavuşacağım" diyordu.¹⁵⁸

¹⁵⁵ İbn Abdî'l-Berr, *el-İstiâb*, I/180; ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, I/347; İbn Hacer, *Tehzîb*, I/502; İbn Hacer, *el-İsâbe*, I/182; Kettânî, *Hız. Peygamber'in Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, III/135.

¹⁵⁶ İbn Asâkir, *Târihu, Dımaşk*, III/304.

¹⁵⁷ İbn Akîl, "Müsned-ü Bilâl b. Rebâh Li Ebî Ale'z-Za'ferânî", *Mecelletü'l-Buhûsi'l-İslâmiyye*, XIV/227.

¹⁵⁸ Ahmed Halil Cum'a, *Ricâlun Mübeşşerûne bi'l-Cenne*, s.313; Nedvî-Ansârî, *Asr-ı Saâdet*, II/132.

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, Hicretin 20. yılında (Milâdi 641), halife Hz. Ömer döneminde Dımaşk'ta veya Dâriya bölgesinde vefat etmiştir. Vefat ettiği zaman 63 yaşında idi. Dımaşk kabristanındaki Bâbü's-Sağîr'e defnedilmiştir.¹⁵⁹ Dâriya, Dımaşk'ın merkez köylerinden önemli ve meşhur bir köydür.¹⁶⁰ İbnü'l-Esîr, eserinde Hz. Bilâl'in kabrinin Haleb'de olduğunu ifade etmektedir.¹⁶¹

---

¹⁵⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII/386, III/238; et-Taberî, *Târihu't-Taberî*, IV/112; İbn Asâkir, *Târihu Dımaşk*, III/304; ez-Zehebî, *Düvelü'l İslâm*, Beyrut, trz., s.8; ez-Zehebî, *el-İber fî Haberi Men Ğaber*, Beyrut, trz. I/18; ez-Zehebî, *el-İşarât İlâ Vefayâti'l-A'yân (el-Müntekâ min Târihi'l-İslâm)*, Thk: İbrahim Sâlih, Beyrut, 1991, s.18;

¹⁶⁰ el-Hamevî, Yâkût b. Abdullah, *Mu'cemu'l-Büldân*, I-V, Beyrut, trz. II/431.

¹⁶¹ İbnü'l Esîr, *el-Kâmil*, II/569.

SONUÇ

Hz. Bilâl, Cumahoğulları kabilesi içinde cariye bir anne ve köle bir babadan dünyaya gelmiştir. Hz. Bilâl, Habeş asıllı bir annenin oğludur. Onun doğumu, çocukluk, gençlik yılları hakkında ayrıntılı bilgiler olmamakla birlikte, Cumahoğullarından Ümeyye b. Halef'in kölesi olduğu bilinmektedir. İslamiyet'in ilk yıllarına kadar Cumahoğulları kabilesi içinde köle olarak yaşamıştır.

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, Hz. Ebû Bekir'in çabaları ile Müslüman olmuştur ve ilk müslümanlardandır. Köle olduğu için efendisi Ümeyye b. Halef tarafından İslam'ı terk etmesi için kendisine çok işkence yapılmıştır. Ama o her türlü zorluklara katlanmış ve asla dininden taviz vermemiştir. Hz. Ebû Bekir tarafından efendisi Ümeyye b. Halef'ten satın alınarak azad edilmiştir. Bundan sonra Allah Rasûlü'nün yanından hiç ayrılmamış ve Rasûlüllah yaşadığı sürece onun müezzinliğini yapmıştır. Hz. Peygamberle birlikte tüm savaş ve seferlere katılmıştır.

Mekke'deki müslümanların Medine'ye hicretinden sonra Hz. Peygamber onu Ebû Ruveyhâ Abdullah b. Abdirrahman el-Has'amî ile kardeş yapmıştır.

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, hicretin birinci yılında emredilen ezanı okuyan ilk sahâbidir. Ayrıca Mekke'nin fethi günü Hz. Peygamber'in emriyle Kâbe'nin damına çıkarak ezan okumuştur.

Hz. Bilâl, Bedir savaşında cahiliye devrinde kendisine çeşitli işkenceler yapan efendisi Ümeyye b. Halef'in öldürülmesinde büyük rol oynamış, onun kurtulmasına müsaade etmemiştir.

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, Allah Rasûlü'nün mali işlerini yürütüyordu. Ayrıca Beytü'l-Mâl'in muhafızlığı da ona aitti. Rasûlüllah'ın evinin her türlü ihtiyacını karşılamakla görevli idi.

Hz. Peygamber vefat edip defnedildiğinde kabrine su serpmiştir. Allah Rasûlü'nün vefatından sonra ezan okumayacağını söylemiş ve halife Hz. Ebû Bekir'den Şam'a gitmek için izin istemiş ama halife buna izin vermemiştir. Vefat edene kadar yanında kalmasını istemiştir. Hz. Bilâl de halifenin bu isteğine uygun davranarak onun yanında kalmıştır.

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, Hz. Ömer halife olunca ondan da izin istemiş ve Hz. Ömer de kendisine izin vermiştir. Bundan sonra Şam'a gitmiş, orada birçok şehrin

fethine katılmıştır. Hz. Ömer, fethedilen bölgeleri ziyaret ettiğinde Hz. Bilâl, halife Ömer'i Câbiye'de karşılaşmış, Şam'daki sorunları Hz. Ömer'e iletmiştir. Ayrıca halifenin isteğiyle burada ezan okumuştur.

Bir gün rüyasında Allah Rasûlü'nü görmüş ve kendisini ziyaret etmesini istemiştir. Medine'ye gelmiş ve Hz. Peygamber'in torunları Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin'in isteği üzerine Medine'de ezan okumuştur. Bu onun son ezanı olmuştur. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî, Hz. Ömer döneminde hicretin 20. yılında (Milâdi 641) Şam'da vefat etmiştir.

Hz. Peygamber hayatta örnek alınacak en güzel ve en iyi ahlak ile donatılmış yüce bir peygamberdir. Ancak O, insanlığın son ve evrensel peygamberi olmakla birlikte aynı zamanda bir beşerdir ve insandır. Sahabe de böyledir. Hz. Muhammed (s.a.v.)'i ve arkadaşlarını yanlış anlamak ve algılamak en büyük yanlış olsa gerek. O, tamamen olağanüstü hal ve hareketlerle donatılmış bir karakter değildir. İslâm dinini yayma uğruna çektiği acılar, müşrikler ve arkadaşları ile olan ilişkileri ve davranışları, kimsesiz ve kölelere nasıl davrandığı ve nasıl davranılması gerektiği, sevgisi, devlet yönetimi, ordu komutanlığı anlatılırken onun bir peygamber ve insan olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Sahabenin de hepsinin Hz. Peygamber ve tüm müslümanlar nezdinde apayrı bir yeri vardır. Onlar da birer insandı ama onlar Hz. Peygamber'in ahlakı ile ahlaklandılar. Bilâl b. Rebâh el-Habeşî de İslâm'ın ilk müezzini olması, müslümanlığının ilk dönemlerinde işkencelere maruz kalması, samimiyeti ve Hz. Peygamber'in en yakınında olması dolayısıyla en değerli sahabeden biri ve müezzinlerin efendisi olma şerefini kazanmıştır. Zenci bir köle iken İslâm ile birlikte bu dereceye ulaşmıştır. Nerede bir ezan sesi duyulsa müslümanlar onun ismini anmaktadır.

Bilâl b. Rebâh el-Habeşî'nin hayatını ve faaliyetlerini incelediğimiz kadarıyla onun Hz. Peygamber'e olan muhabbetinin ne derece kuvvetli olduğunu görmekteyiz.

Ülkemizde Hz. Peygamber dönemi ile ilgili olaylar ve sahabe hakkında yapılmış değerli pek çok çalışma bulunmaktadır. Hz. Peygamber'i ve onun arkadaşlarını çok daha iyi tanımak, İslâm'ın doğduğu ortam hakkında bilinmeyenleri ortaya koymak ve o dönem hakkında yeni bir şeyler öğrenmek isteyen insanlarımız için araştırma yapılmamış konularla ilgili yeni çalışma ve araştırmaların yapılması gerektiğini düşünüyoruz.

BİBLİYOGRAFYA

- Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, Ter: H.Bayrak-Y. Balca, İstanbul, 1996.
- Abdü'l-Mevcûd Abdi'l-Hâfız, “*Bilâl b. Rebâh*”, *Mecelletü'l-Ezher*, XXXIV/473- 474, Kahire, 1962.
- A.Cûde es-Sahhar, *Peygamberimizin Müezzini Hz. Bilâl-i Habeşî*, Çev: Mustafa Runyun, İstanbul, 1967.
- Ahmed Halil Cum'a, *Ricâalun Mübeşşerûne bi'l-Cenne*, Beyrut, 1992,
- Aydınlı, Abdullah, “*İbn Ümmü Mektûm*”, *DİA*, XX/434- 435, İstanbul, 1999.
- Baktır, Mustafa, *Suffa Ashâbı*, İstanbul, 1984.
- el-Belâzürî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, (279/892)
_____ *Fütûhu'l-Büldân*, Çev: Mustafa Fayda, Ankara, 1987.
_____ *Ensâbü'l-Eşrâf*, Thk: Muhammed Hamîdullah, I, Mısır, 1959.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrahim,(256/870), *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi* (el-Câmiu's-Sahîh),Çev: Mehmed Sofuoğlu, İstanbul, 1987.
- Buhl, Fr. , “*Bilâl*”, *İA*, II/610, İstanbul, 1964.
- el-Bûtî, M.Said Ramazan, *Fıkhu's-Siyre*, Çev: Ali Nar-Orhan Aktepe, İstanbul, 1992.
- Cevad, Ali, *el-Mufasssal fî Târihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, I-X, Bağdat, 1993.
- Çağatay, Neşet, *İslâm Öncesi Arab Tarihi ve Câhiliye Çağı*, Ankara, 1982.
- Çağatay, Neşet, “*Varaka*” *İ.A.* , XIII/206- 208, İstanbul, 1964.
- Çakan, İsmail L., “*Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe*”, *DİA*, I /144, İstanbul, 1988.
- Çakan, İsmail L., “*Bilâl el-Habeşî*”, *Altınoluk*, Sayı:65, VI/34, Temmuz/1991.
- Diyarбекrî, Hüseyin b. Muhammed b. Hasan, (990/1582), *Târihu'l-Hamîs fî Ahvâli Enfesi Nefîs*, I-II, Beyrut, trz.
- Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız, I-XV, İstanbul, 1986.
- el-Fâkihî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk, *Ahbâru Mekke*, I-V, Thk: Abdülmelik b. Abdullah, Beyrut, 1994.
- Fayda, Mustafa, “*Bilâl-i Habeşî*”, *DİA*, VI/152-153, İstanbul, 1994.

- el-Hamevî, Yâkût b. Abdullah, (626/1228), *Mu'cemu'l-Büldân*, I-V, Beyrut, trz.
- Hamîdullah, Muhammed, (1423/2002), *İslâm Peygamberi*, I-II, Çev: Sâlih Tuğ, Ankara,2003.
- Hasan İbrahim Hasan, (1927), *Târihu'l-İslâm*, I-IV, Kâhire, 1964.
- el-Hımsî, “*Bilâl el-Habeşî*”, el-Mevsûatü'l-Arabiyye, V/258, Dımaşk, 2002.
- İbn Abdi'l Berr, Ebû Ömer Yûsûf b. Abdullah b. Muhammed, (463/1071), *el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, I-IV, Thk: Ali Muhammed el-Buhâri, Kâhire, trz.
- İbn Abdi Rabbih, Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed, (328/939), *el-Ikdü'l-Ferîd*, Kâhire,1948.
- İbn Akîl, Ebû Abdirrahman, “*Müsned-ü Bilâl b. Rebâh Li Ebî Ale'z-Za'ferânî*”, Mecelletü'l Buhûsi'l İslâmiyye, XIV/238- 239, Riyad, 1985.
- İbn Ali el-Fâsî, Ebü't-Tîb Takiyüddîn Muhammed b. Ahmed, (832/1428) , *Şifâü'l-Ğarâm Bi Ahbâri'l Beledi'l-Harâm*, I-II, Thk: Ömer Abdüsselam Tedmûrî, Beyrut,1985.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah eş-Şâfî, (571/1175), *Tehzîbu Târihi Dımaşk*, Haz: Abdülkâdir Bedrân, I-VII, Beyrut, 1987.
- İbn Habîb, Ebû Câfer Muhammed, (245/859), *el-Muhabber*, Beyrut, trz.
- İbn Hacer, Şihâbüddîn Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, (852/1448)
_____ *Tehzîbü't Tehzîb*, I-XII, Beyrut, 1968.
_____ *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, I-IV, Beyrut, 1327 H.
- İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemseddin Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir, (681/1282),
Vefayâtü'l-A'yân ve Enbâü Ebnâi'z-Zaman, I-VIII, Thk: İhsan Abbâs, Beyrut, trz.
- İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed, (241/855), *el-Müsned*, Beyrut,1985.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, (218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, I-VI, Beyrut, 1991.
- İbn İshâk, Muhammed b. Yesâr, (151/768), *Sîretü İbn İshâk*, Thk: Muhammed Hamîdullah, Konya, 1981.

- İbn Kayyim el-Cevziyye, Şemseddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Bekr, (751/1350), *Zâdü'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, I-VI, Çev: Şükrü Özen -H. Ahmed Özdemir- Mustafa Erkekli, İstanbul, 1990.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmâil b. Kesîr, (774/1372), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut, 1966.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî, (276/889), *Uyûnu'l-Ahbâr*, Şerh: Müfîd Muhammed, Beyrut, trz.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, (273/886), *Sünen*, İstanbul, 1992.
- İbn Sa'd, Muhammed, (230/844), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-IX, Beyrut, trz.
- İbnü'l-Adîm, Kemâleddin Ömer b. Ahmed b. Ebî Cerâde, *Buğyetü't-Taleb fî Târihi Haleb*, I-XII, Thk: Süheyl Zekkâr, Beyrut, trz.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasan İzzeddin Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed el-Cezerî, (630/1232), _____ *Üsdü'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahabe*, I-VII, Kâhire, 1970.
_____ *el-Kâmil fî't-Târihi*, I-XIII, Beyrut, 1965.
- İbnü'l-İmâd, Şihâbüddîn Ebü'l-Felâh Abdi'l-Hayy b. Ahmed b. Muhammed el-Akarî ed-Dimaşkî, (1089/1678), *Şezarâtü'z-Zeheb fî Ahbâri Men Zeheb*, I-X, Thk: Abdülkâdir Arnavud-Mahmud Arnavud, Beyrut, 1986.
- Kandehlevî, Muhammed Yûsûf, (1965), *Hayâtü's-Sahâbe*, I-IV, Çev: Ahmet Meylânî, İstanbul, 1980.
- Kapar, Mehmet Ali, "*Ebû Cehil*", DİA, X/117- 118, İstanbul, 1994.
- Karaman, Hayrettin, "*İslâm'ın Kölelik ve Cariyeliğe Bakışı*", Soru Konuları Linki, <http://www.hayrettinkaraman.net/sc/00165.htm> (24 Ocak 2007)
- Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemu Kabâili'l-Arab*, I-V, Beyrut, 1985.
- K. Hitti, Philip, *Siyasi ve Kültürel İslâm Tarihi*, I-II, Çev: Salih Tuğ, İstanbul, 1995.
- Kettânî, Muhammed Abdülhayy, (1962), *Hiz. Peygamberin Yönetiminde Sosyal Hayat ve Kurumlar*, I-III, (et-Terâtibu'l-İdâriyye), Çev: Ahmet Özel, İstanbul, 1990.
- Kur'an-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Haz: Hayrettin Karaman- Ali Özek- İbrahim Kafi Dönmez- Mustafa Çağırıcı- Sadrettin Gümüş- Ali Turgut, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006.

- Lammens , H. , “*Hudeybiye*”, İ.A. , IV/578-579, İstanbul, 1964.
- Mahmûd en-Nevâvî, “*Sâbiku ’l-Habeşe*”, Mecelletü’l-Ezher, XXVIII/174- 175, Kahire, 1956.
- Mahmud Şâkir,(1351/1933), *İslâm Târîhi*, Çev: Ferit Aydın, I, İstanbul, 1995.
- Muhammed Ebü’l-Fadl İbrahim-Muhammed Ahmed Câr el-Mevlâ, *Kıyasu ’l-Kur’ân*, Kahire, 1984.
- el-Müslim, Ebü’l-Huseyn b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî (261/875), *Sahîhu ’l-Müslim*, İstanbul, 1992.
- Nedvî, Ahmed – Ansârî, Saîd Sahib, *Asr-ı Saâdet*, I-V, Haz: Eşref Edib, İstanbul, 1969.
- en-Nüveyrî, Şihâbüddîn Ahmed b. Abdilvahhab, (732/1332), *Nihâyetü ’l-Ereb fî Funûni ’l Edeb*, Kâhire, trz.
- Önkâl, Ahmet, “*Ebû Ubeyde b. Cerrâh*”, DİA, X/249- 250, İstanbul, 1994.
- Said Havva, *el-Esâs fî’s-Sünne*, Çev: Abdurrahim Ali Urar- Orhan Aktepe- M.Ahmet Varol, I-VI, İstanbul, 1989.
- Sarıcık, Murat, “*Ebû Mahzûre*”, DİA, X/179- 180, İstanbul, 1994.
- Sarıçam, İbrahim, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara, 2003.
- Seydişehrî, Mahmud Es’ad, (1918), *İslâm Tarihi*, Sad: A. Lütfi Kazancı – Osman Kazancı, İstanbul, 1995.
- Sezikli, Ahmed, *Hz. Peygamber Devrinde Nifak Hareketleri*, Ankara, 1997.
- Shibli Nu’mânî, *Sırat-Un-Nabı*(The Life Of The Prophet), Rendered into English by: M. Tayyib Bakhsh Budayûni, I, Lahor&Pakistan, trz.
- es-Şevkânî, “*Menâkibu Bilâl b. Rebâh el-Müezzin*”, *Derru’s-Sahâbe fî Menâkibi ’l-Karâbeti ve’s-Sahâbe*, Thk: Hüseyin b. Abdullah el-Umerî, Dımaşk, 1984.
- et-Taberî, Ebû Câ’fer Muhammed b. Cerîr, (310/922), *Târîhu ’t-Taberî*, Thk: Muhammed Ebü’l-Fadl İbrahim, Kâhire, 1969.
- et-Tâlibî, Ammâr, *Kitâb’u Âsârı İbn Bâdis*, Dârü’l-Ğarbi’l-İslam, trz.
- el-Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, (207/822), *Kitâbü ’l-Meğâzî*, I-III, Thk: Marsden Jones, Beyrut, 1984.

- Wensinck, A.j. , el-Mu'cemu'l-Müfehres Li Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî, (Concordance et Indices de La Tradition Musulmane), İstanbul, 1988.
- Zehebî, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, (748/1374)
- _____ *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Beyrut, 1990.
- _____ *el-İber fî Haberi Men Ğaber*, I-IV, Beyrut, trz.
- _____ *el-İşarât İlâ Vefayâti'l-A'yân* (el-Müntekâ min Târihi'l-İslâm), Thk: İbrahim Sâlih, Beyrut, 1991.
- _____ *Târihu'l-İslâm*, I-XXXXVII, Beyrut, 1989.
- _____ *Düvelü'l-İslâm*, Beyrut, trz.
- Zettersteen, K.V. “*Beşîr. Başîr b. Sa'd*”, İ.A. , II/573, İstanbul, 1964,
- Zettersteen, K.V. “*Sa'd b. Ubâde*” İ.A. , X/21-22, İstanbul, 1964.
- Ziriklî, Hayreddin (1975), *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim*, I-VIII, Beyrut, 1989.